

VČASNOSTREDOVEKÉ HRADISKO I SPIŠSKÉ TOMÁŠOVCE – SMIŽANY – 1. ETAPA SPRACOVANIA

DANICA STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ – PETER ŠALKOVSKÝ – JÚLIUS BÉREŠ – EVA HAJNALOVÁ
– EVA HUŠŤAKOVÁ – ZUZANA KREMPASKÁ – FRANTIŠEK JAVORSKÝ †

Úvod

Hradisko I v Spišských Tomášovciach/Smižanoch patrí k archeologickým lokalitám, ktoré sú známe od začiatku minulého storočia (Hajts 1925). Na existenciu unikátnych pravekých a slovanských nálezov upozorňovali rôzni profesionálni i amatérski bádatelia (prehľadne Javorský 1977, 153). Predmetom systematického archeologického záujmu sa stalo v roku 1976 a výskum tu s prestávkami prebiehal do roku 1997. Treba poznamenať, že o realizáciu terénneho výskumu sa zaslúžil hlavne kustód a amatérsky archeológ František Javorský, ktorý mu zasvätil väčšinu svojho času, najskôr ako pracovník Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi, neskôr ako pracovník Archeologického ústavu SAV a venoval sa mu v teréne viac či menej až do svojho tragického skonu. Jeho činnosť podporoval hlavne Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v čase, keď ho viedol Bohuslav Chropovský, ktorý v začiatkoch tento výskum i odborne zastrešoval s podporou popredných, rôzne špecializovaných slovenských archeológov – V. Budinským-Kričkom, V. Furmánkom, K. Pietom, D. Čaplovičom (obr. 1, 2).

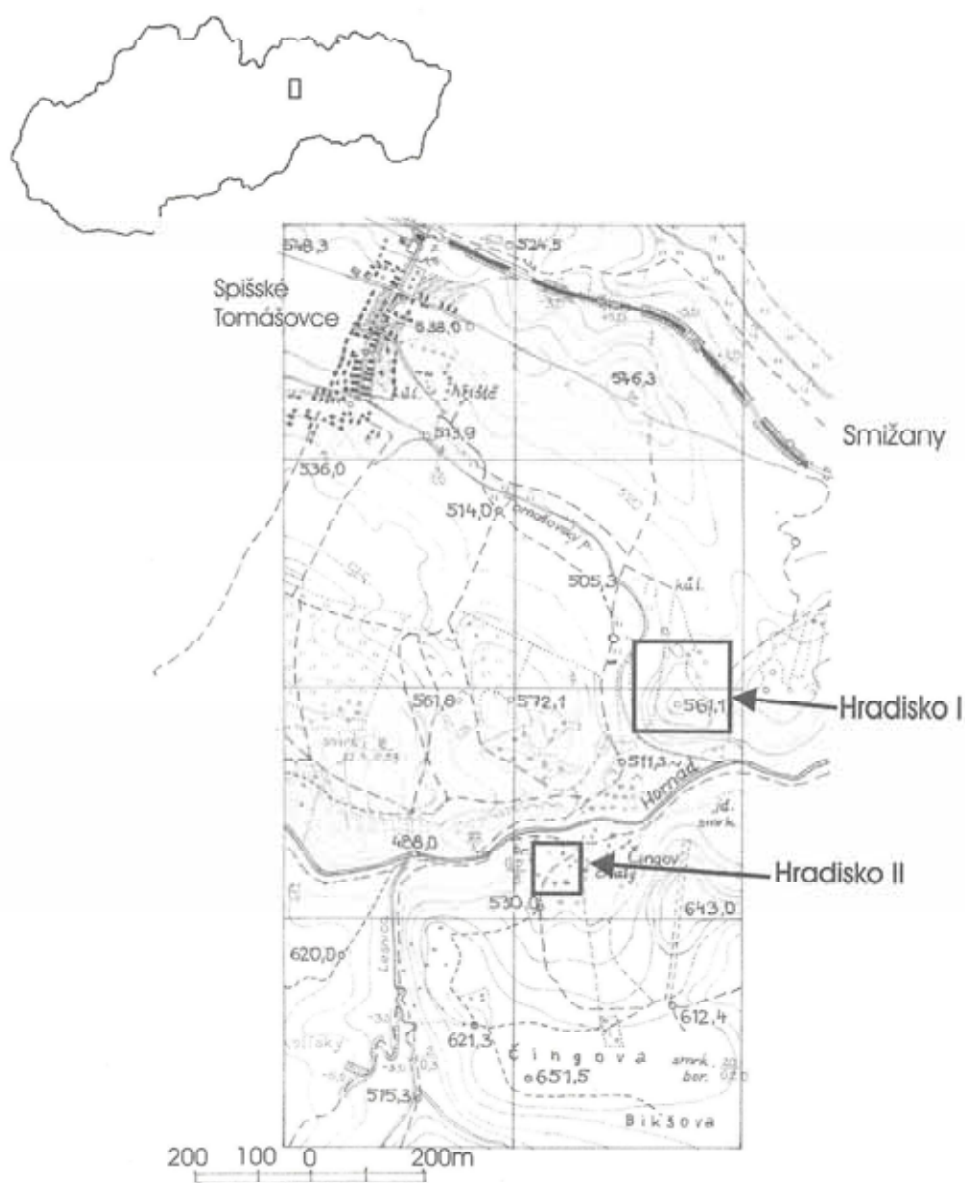
Na archeologickom výskume v teréne sa v rôzne dlhých časových úsekoch, najmä v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch minulého storočia podieľala tiež skupina, v tom čase mladých archeológov z Archeologického ústavu SAV v Nitre (P. Šalkovský, J. Béreš, D. Staššíková-Štukovská, P. Máčala, E. Miroššayová). Viac sezón však realizoval výskum F. Javorský sám. Preskúmala sa značná časť lokality a získal sa veľký počet nálezov, dosiaľ len čiastočne spracovaných. Výsledky boli zatiaľ len informatívne zverejnené a to hlavne z prvých výskumných sezón (Javorský 1977; Béreš – Šalkovský 1977; Béreš – Štukovská 1978; Béreš – Javorský – Slivka 1987) a pravidelne, ale nie úplne v časopisoch AVANS. O začatie moderného systematického spracovania sa zaslúžil Peter Šalkovský z Archeologického ústavu SAV v Nitre. Inicioval a viedol grant VEGA 2/3169/23 (roky 2003 – 2005), ktorého výsledkom mala byť monografia. Z dôvodu, hlavne finančného zabezpečenia hlboko pod hranicou realizácií, sa celkové spracovanie výskumu do podoby monografie časovo posunulo z roku 2005 na bližšie neurčený termín. V uvedenom príspevku predkladáme odbornej verejnosti úvodné zhrnújúce informácie o tejto dôležitej polykultúrnej lokalite a stave výskumu, ako i spracovania, so zvláštnym zreteľom na včasnostredoveké obdobie, s úmyslom sústrediť a upresniť dosiaľ zverejnené údaje.

Obr. 1 Hradisko I. Spišské Tomášovce – Smižany. Odborná konzultácia v teréne v roku 1983. Zľava P. Máčala, B. Chropovský, A.T. Ruttkay, F. Javorský a D. Čaplovič

Obr. 2 Prof. V. Budinský-Krička (prvý zľava) pri návšteve lokality Hradisko I v roku 1977. Uprostred P. Šalkovský a sprava J. Béreš

Obr. 3 Situovanie lokalít Hradisko I a Hradisko II v katastrach Smižian a Spišských Tomášoviec na výseku z mapy 1:25 000, M-34-113-B-b (Hrabušice).

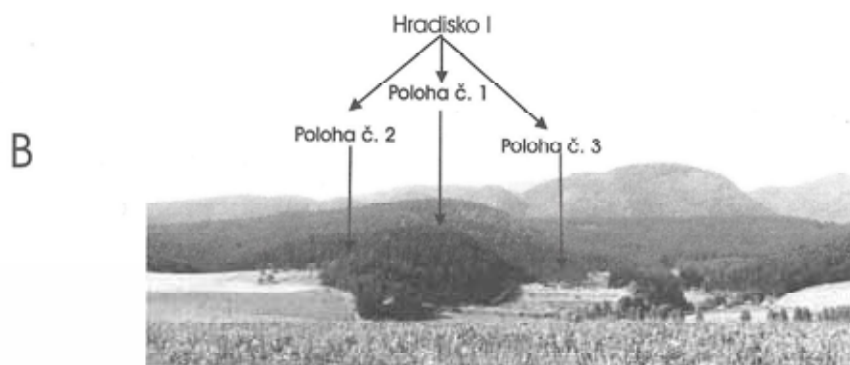
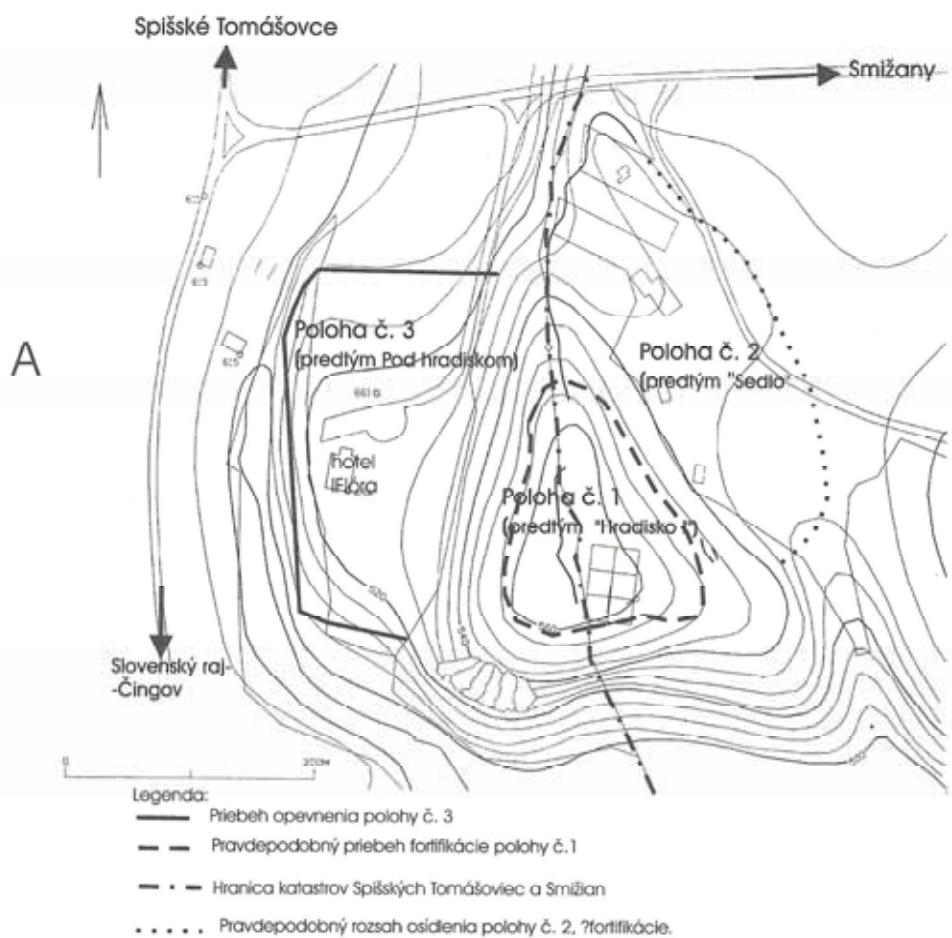
Situovanie lokality a miestne názvy

Danica Staššiková-Štukovská

Lokalita Hradisko I (nadmorská výška 507–567 m.n.m) sa nachádza v hornatom regióne dolného Spiša, juhozápadne od Spišskej Novej Vsi, na rozhraní Slovenského raja

s Hornádkou kotlinou a katastrov obcí Spišské Tomášovce a Smižany. Približne 1 000 m juhozápadne sa nachádza druhá včasnostredoveká opevnená lokalita Hradisko II (obr. 3). Včasnostredoveké osídlenie lokality Hradisko I tvoria tri základné polohy situované v rôznych nadmorských výškach vápencového brala a terasy Tomášovského potoka, ktorých miestne názvy vychádzali z pracovných hypotéz o funkcii sídliskovej aglomerácie v období veľkomoravskom – ako akropola alebo Hradisko, Pod hradiskom a tak sa i publikovali (Javorský 1977, obr. 77). Polohy boli vo včasnom stredoveku opevnené (Javorský 1977, obr. 77; Béreš – Javorský – Slivka 1987, Mapa). Rovnako sa však o fortifikácii uvažuje i v eneolite a dobe bronzovej i rímskej, pre ktoré už hypotetické včasnostredoveké sociálne vzťahy akropola-podhradie nemusia platiť. Mätúce je najmä používanie názvu „Hradisko I“ pre najvyššie položenú časť a zároveň pre celú lokalitu.

Názov „Hradisko“ pre polohu pri kóte 561 (podľa mapy 1:25 000, M-34-113-B-b) zverejnil prvýkrát na mapovom podklade V. Budinský–Krička (1963, obr. 2), ale neuviedol prameň z ktorého vychádzal. Toponymum „Hradisko“ sme predbežne ani pre jednu z polôh lokality Hradisko I na nám dostupných mapách nenašli (napríklad mapa 1:25 000, M-34-113-B-b), i keď v súčasných mapových podkladoch je postupne – zrejme vplyvom pamiatkovej osvetly – zavádzaný (<http://www.slovenskyraj.com/mapy/b4.html>). Treba však poznamenať, že na spomínaných webových stránkach pre archeológiu dosť zmätočne, lebo napríklad sa názvom „Čingovské hradisko“ označuje chránená prírodná rezervácia situovaná v inej polohe ako je archeologická lokalita. Neuvádzame všetky zmätky, ktoré sa v posledných 50. rokoch v súvislosti s názvom „Hradisko“ v katastri Spišských Tomášovíc a Smižian do literatúry a mapových podkladov dostali. Vypátrať seriózný historický podklad o existencii a polohe, ktorej sa názov týka si už vyžaduje archívny a jazykovedný výskum kombinovaný s archeologickými zisteniami, na ktorý neboli financie a čas, preto sa tejto otázke bude venovať pozornosť v budúcnosti. Dnes už vieme, že ani včasnostredoveké Hradisko I sa len na jednu polohu neobmedzuje a ani improvizované pracovné názvy polôh tejto polykulturnej lokality nemožno považovať za šťastné, čo sa prejavovalo u viacerých autorov väčšími či menšími nedorozumeniami. Z toho dôvodu bolo potrebné pristúpiť k úprave a ujednoteniu slovného označenia lokality. Predovšetkým názov „Hradisko I“ treba považovať za názov celej lokality a nie jednej časti (obr. 4B). Zachovalé miestne názvy, ktoré by spresňovali jednotlivé polohy lokality sme nenašli. Z tohto dôvodu sme doterajšie pracovné názvy jednotlivých polôh zmenili na číselné. Najvyššie položenú časť lokality bude vhodnejšie nazývať „poloha č. 1“ miesto „Hradisko I“ (Javorský 1977, obr. 77). Táto poloha sa nachádza v nadmorskej výške 556-567 m n. m. Ide o mierne nerovnú plošinu nepravidelného oválneho tvaru o rozlohe (v najširších miestach) asi 120 x 200 m. Katastrálna hranica obcí Smižany a Spišské Tomášovce prebieha prostriedkom tejto polohy (obr. 4 A), takže časť patrí obci Smižany a časť Spišským Tomášovciam. O niečo nižšie je situovaná „poloha č. 2“ predtým nazývaná i „Sedlo“ (550 m n.m.), ktorá sa nachádza z východnej strany svahu hrebeňa „polohy č. 1“ (obr. 4) a predstavuje ju relatívne rovná plocha, dnes mierne zastavaná rekreačnými chatami. Poloha sa nachádza v katastri obce Smižany a pracovný názov „Sedlo“ bol zavedený F. Javorským (1977, 154). Opevnenie tejto polohy bolo síce publikované (Javorský 1977, obr. 77), ale stav novšieho spracovania tejto časti Hradiska I nepokročil natoľko, aby sme sa tu k existencii a priebehu fortifikácie mohli seriózne vyjadriť a naznačený priebeh fortifikácie a rozsah včasnostredovekého osídlenia treba považovať za približný (obr. 4 A – poloha č. 2). Najnižšie je situovaná poloha, do literatúry zavedená pod nie celkom šťastným názvom, „Pod hradiskom“ (Javorský

Obr. 4 Polohy lokality Hradisko I Spišské Tomášovce - Smižany. A - Výškopisný plán lokality Hradisko I s vyznačením rozsahů sídliskových areálov a opevnenia (podrobnosti viď legenda pod plánom); B - Pohľad od severu na lokalitu Hradisko I s vyznačením miesta poloh č. 1 (pôvodne pracovne Hradisko I), č. 2 (pôvodne Sedlo), č. 3 (pôvodne pracovne „Pod hradiskom“). Podklad plánu E. Hanzelyová, detaily D. Staščíková-Štukovská a P. Šalkovský

1977, obr. 77), nadmorská výška 507 – 527 m n. m, celková rozloha asi 500 x 134 m, z toho opevnená plocha tvorila približne dve tretiny (314 x 134m). Nachádza sa zo západnej strany „Polohy č. 1“ pri vstupe do chránenej krajinej oblasti Slovenský raj, v časti Čingov, v katastri Spišských Tomášoviec a patrí k najlepšie preskúmaným (obr. 4). Ide o pahorkovitú terasovú vyvýšeninu nad Tomášovským potokom v mieste jeho sútoku s Hornádom a telesom komunikácie Spišské Tomášovce – Smižany. Premenovali sme ju na „polohu č. 3“ miesto termínu „Pod hradiskom“. Číselné označenie polôh považujeme za neutrálnejšie, o. i. sa vyhýbame zdvojeniu názvu „Hradisko“ a z toho vyplývajúcim zmatkom, nakoľko i „poloha č. 2“ bola „pod hradiskom“ nehovoriac o prejedukovaní funkcie „polohy č. 3“ ako „podhradia“, čo v iných obdobiach ako vo včasnom stredoveku (pre ktoré tiež nemáme istú funkčnú interpretáciu) vôbec nemuselo platiť. V súvislosti s „polohou č. 3“ sa možno ešte stretnúť s pracovnými označeniami „pred Florou“ a „za Florou“, ktoré sa používali hlavne počas výskumu v rokoch 1976 – 1979 pre bližšiu špecifikáciu skúmanej plochy vo vzťahu k tu stojacemu hotelu Flora, ktorý je situovaný v mieste najvyššieho prevýšenia, teda zhruba v strede opevnenej plochy „polohy č. 3“ pôvodne „Pod hradiskom“. Situovanie lokality Hradisko I a jeho troch polôh prehľadne zobrazujú obrázky 4 AB.

Stav výskumu a dokumentácie

Danica Staščíková-Štukovská

Spresniť rozsah výskumu a záchranných akcií lokality Hradisko I Spišské Tomášovce – Smižany nie je jednoduché. Popri rozsiahlych výskumných správach s kompletnou dokumentáciou a lokalizáciou sond a nálezov, väčšia časť terénnych aktivít je roztratená v rozpracovaných a nedokončených nálezových správach. Pre úvodné roky 1971 – 1976 je situovanie často evidentne pohotových a improvizovaných záchranných zásahov stavebnou činnosťou ohrozenej lokality dosť problematické. Z týchto rokov chýbajú tiež presnejšie záznamy o počte a dátumoch realizovaných terénnych výskumov a prieskumov. V neskorších rokoch v polohách č. 1 a 2 sondáž a záchranné sledovania rôznych stavieb nie sú zaznamenané v jednom pláne a otázky korelácie s „polohou č. 3“ nie sú ešte vyriešené.

Tabela 1 Archeologické výskumy, aktivity, stav dokumentácie (zostručene)

1971–1974 – obhliadky F. Javorského (Fragmentárna dokumentácia)
1975–1976 – archeologický výskum F. Javorského pod záštitou Vlastivedného múzea Spiš, Spišská Nová Ves a s podporou prof. Chropovského AÚ SAV (Terénna dokumentácia kresebná, fotografická, väčšinou identifikovateľné nálezy).
1977–1979 – výskum AÚ SAV v sektorovej sieti (F. Javorský, P. Šalkovský, J. Béreš, D. Štukovská, B. Chropovský) – poloha č. 3 (pôvodne „Pod hradiskom“) v časti „pred“ i „za“ hotelom Flóra, č. 2 (predtým „Sedlo“). (Nálezové správy len pre polohu č. 3: J. Béreš r. 1977, 1978 časť „za Flórou“ (č.n.s. 9839/82, 10501/83), P. Šalkovský r. 1977 (č.n.s. 9979/82), D. Staščíková-Štukovská časť „pred“ i „za Flórou“ r. 1978, 1979 (č.n.s. 9463/81, 9463/82, 10879/84)
1983 – poloha č. 1 (predtým Hradisko I) (F. Javorský, P. Máčala) (nálezová správa č. 10569/84)
1984–1997 poloha č. 3 (pôvodne Pod hradiskom), poloha č. 1 (pôvodne Hradisko I), poloha č. 2 (predtým Sedlo), Hradisko II (F. Javorský, E. Miroššayová), menšie i väčšie odkryvy (kresebná a fotografická dokumentácia, identifikovateľné nálezy)

Väčšina týchto aktivít nemá nálezové správy. Zachované sú však fotografie s možnosťou verifikovania s konkrétnymi archeologickými nálezmi, ako i plány jednotlivých situácií, prírastkové katalógy a nálezy, čo umožňuje rekonštruovať nálezové správy k jednotlivým výskumným sezónam a aktivitám. Rozsah a kvalitu týchto rekonštrukcií ukáže však až čas. Podrobnejší prehľad o archeologických aktivitách sa nachádza na tabele I.

Archeologické kultúry lokality Hradisko I

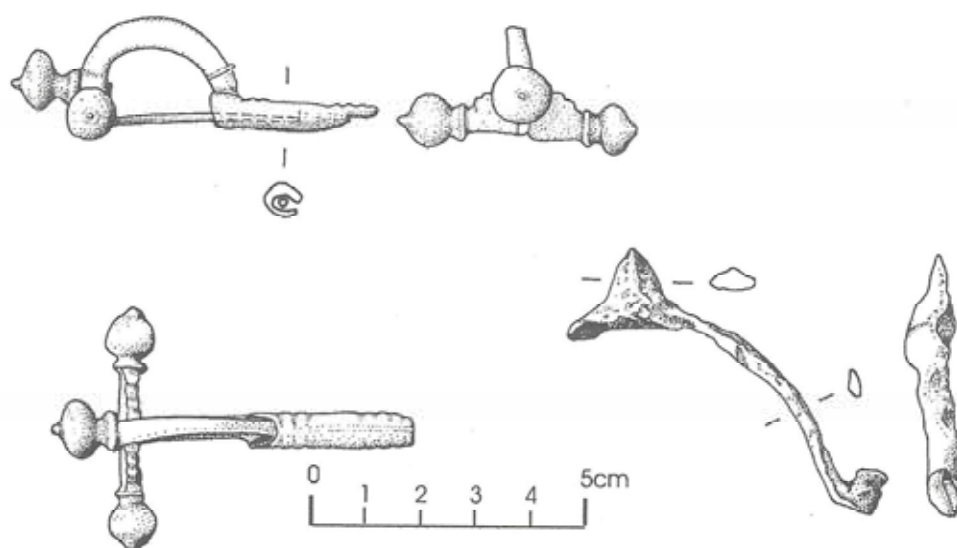
Danica Staššiková-Štukovská

Ako sme vyššie uviedli, lokalita je polykultúrna s bohatým zastúpením nálezov rôznych pravekých a včasnohistorických kultúr, ktoré pochádzajú zo všetkých troch polôh. Ide predovšetkým o sídliskové kontexty, zriedkavejšie sú hrobové nálezy patriace staršej dobe bronzovej a obdobiu včasného stredoveku. O archeologických nálezoch z pohľadu kultúrnej príslušnosti boli publikované rôzne kratšie či väčšie príspevky, komplexné vyhodnotenie nálezov z lokality a jej polôh v čase zatiaľ neexistuje. Na tomto mieste sa pokúsime zhrnúť čo o archeologickom osídlení lokality doteraz vieme.

Najstaršie nálezy pochádzajú zo stredného neolitu (Javorský 1997, obr. 62), čiastočne spracované sú nálezy z „polohy č.1“, kde sa našli nálezy kultúr mladšej lineárnej, bukovohorskej a železovskej keramiky (Soják 1998, 106, tab. 15: 1–10, 12, tab. 16, 17, 18, 19: 1–10), čo korešponduje s doterajšou nálezovou situáciou mladšej doby kamennej na Spiši (prehľadne Soják 1999, 197). Vzhľadom na nálezy tiszadobskej keramiky koncentrujúce sa v okolí Smižian a v blízkej polohe Smižianska roveň v katastri Spišská Nová Ves – Smižany (Soják 2003, 70) nie je vylúčené, že podrobnejšie spracovanie nálezov z Hradiska I pochádzajúcich z polôh č. 2 a 3 bude obsahovať i tieto nálezy.

Z pohľadu problematiky badenskej kultúry na Spiši sú nálezy z Hradiska I v poradí dôležitosti radené po hradisku na Dreveníku k druhej kľúčovej lokalite dolného Spiša a z pohľadu relatívnej chronológie do záveru klasického stupňa (Soják 2001, 161, 176, 184). Zatiaľ sú informatívne zverejnené v podobe prehľadu materiálnej náplne z polohy č. 1 (Soják 2001, 175–176; obr. 4–5), dôležité sú výsledky interdisciplinárneho spracovania štiepanej i hladenej industrie zhotovenej z minerálov miestnej i nelokálnej, avšak nie veľmi vzdialenej proveniencie (Hovorka – Soják 1997, 8, 9, 11, 15, 18, 32). Zvláštnu kategóriu nálezov tvoria črepy východoeurópskej proveniencie zdobené odtlačkami šnúry (Soják 2001, 184; obr. 9: 2,3). Pre vývoj kultúr zo záveru eneolitu a začiatku staršej doby bronzovej majú význam tiež nálezy črepov kultúry Nyírség-Zatón (Bátora 1983, 190; Soják 2001, 175). K dosiaľ torzovitým poznatkom o tvare obytných objektov kultúry badenskej, ako i výzore osád a detailov fortifikácie na lokalite Hradisko I môžu priniesť dôležité poznatky nálezy zo všetkých troch polôh. Z antropologických nálezov treba upozorniť na analýzu fragmentov kostí troch rôznych ľudí pochádzajúcich z vrstvy s obsahom nálezov neolitu a eneolitu (Jakab 1998).

Z obdobia staršej doby bronzovej boli preskúmané jednotlivé hroby koštianskej kultúry ako i časť pohrebiska (Bátora 1983, 198) a kultúrne bližšie nešpecifikované sídliskové objekty (Béres – Štukovská 1980, 42). Do mladších fáz staršej doby bronzovej až začiatkov strednej doby bronzovej patria nálezy sídliskových objektov kultúry otomansko-pilinskej, ktoré neboli dosiaľ bližšie spracované. Najvýraznejšie sú preskúmané v polohe č. 3 v časti „Za Flórou“, odkiaľ pochádza početný, slovenskými objektami málo poškodený súbor rôznych sídliskových nálezov. Význam nálezov podčiarkuje fragment jantáru (Béres – Šalkovský

Obr. 5 Hradisko I. Spišské Tomášovce – Smižany, neskororímske nálezy z polohy č. 3

1978, 37; Marková 1993, 175). Zatiaľ torzovité poznatky o vývoji Spiša v mladšej dobe bronzovej môžu doplniť sídliskové nálezy tohto obdobia, rámcovo rozpoznané najmä v polohe č. 1, kde sú interpretované ako pilinsko-gávskej kultúry (Javorský 1997, 101). Podľa doterajších poznatkov o vývoji osídlenia na východnom Slovensku sa dá predpokladať, že časť nálezov doby bronzovej z lokality môže prispieť k objasneniu zániku pilinskej kultúry, ako i k spresneniu lokálnych črt vývoja regiónu v období neskoršej doby bronzovej (k problematike pozri Miroššayová 1998, 149).

V teoretických otázkach genézy staršej doby železnej na Spiši je veľká torzovitosť spôsobená stavom výskumu, nakoľko chýbajú výraznejšie nálezové celky a vo väčšom rozsahu preskúmané sídlisko (Miroššayová 1998, 151). Z uvedeného dôvodu možno zatiaľ nálezy tohto obdobia na lokalite Hradisko I určiť len rámcovo. Odborníci na dobu železnú predpokladajú pre kultúrny vývoj na Spiši podobnosť s priľahlým územím Poľska, ako i hornatým územím Oravy, kde vývoj v strednej dobe laténskej vyústil do púchovskej kultúry (Miroššayová 1998, 153). Výrazné nálezy kultúry laténskej a neskoršej púchovskej po mladšiu dobu rímsku zo všetkých polôh lokality Hradisko I predstavujú široký časový úsek, zatiaľ s bližšie nešpecifikovaným počtom horizontov a existenciou mohutného opevnenia polohy č. 3. Z nálezov bola intenzívnejšia pozornosť venovaná dokladom výroby železa, ktoré pochádzajú z polohy č. 3 z pozostatkov hutníckych pecí a ich okolia (Javorský 1977, 156–157; Mihok – Pribulová – Javorský 2001, 102–103). Dosiaľ publikované informácie o osídlení lokality Hradisko I v dobe rímskej ako najmladšie spomínali nálezy púchovskej kultúry (Béřeš – Šalkovský 1978, 36–37; Béřeš – Štukovská 1980, 42; Javorský 1997, 101), dobre datované nálezmi norických spôn do prvých dvoch storočí nášho letopočtu (Javorský 1977, 161). Túto informáciu možno na základe novšieho spracovania doplniť o nálezy z neskoršej doby rímskej, z ktorých treba spomenúť najmä spony a ostrohy (obr. 5). Dá sa predpokladať, že k otázke kontinuity a diskontinuity kultúrneho vývoja a materiálnej náplni

Obr. 6 Hradisko I. Spišské Tomášovce – Smižany, poloha č. 3, profil 40 – 60 cm hrubej kultúrnej vrstvy so štyrmi horizontami

jednotlivých stupňov v mladšej a neskorej dobe rímskej na Spiši patrí lokalita Hradisko I i z pohľadu preskúmaných plôch a výrazných nálezov k jedným z najdôležitejších.

K ťažiskovým záujmom autorov štúdie patrí obdobie včasného stredoveku, a preto jednotlivým problematikám tejto fázy osídlenia lokality Hradisko I na dolnom Spiši venujeme osobitnú pozornosť.

Obdobie včasnostredoveké

Terénna situácia z pohľadu archeológie

Danica Staššfková-Štukovská

Z pohľadu archeológa nemožno pôdne podmienky lokality pre rozpoznanie takého dlhého sídliskového vývoja aké máme na Hradisku I nazvať dobrými. Podložie lokality je skalnaté, prekryté nerovnako hrubou pôdnou vrstvou, často len 40–60 cm silnou (obr. 6). Zahĺbenie objektov je výnimočné, najčastejšie išlo o nadzemné typy, ktorých obrys sa obtiažne rekonštruje pre časté superpozície so staršími objektami a slabú rozpoznateľnosť detailov v tmavej pôde alebo v skalnatom podloží. Relatívno-chronologická vypovedacia hodnota často i výrazných nálezov výstroja alebo výzbroje nemá oporu v nálezových kontextoch, lebo pochádzajú z vrstiev, ktorých obsah je často premiešaný, ťažko sa rozpoznávajú a ešte ťažšie dokazujú neporušené kultúrne horizonty (obr. 6). Táto situácia je výrazne komplikovaná pre obdobie včasného stredoveku, čo nesúvisí len s terénnou situáciou, ale tiež so stavom výskumu o relatívno-chronologickej preukaznosti nálezov, ktorá je v porovnaní

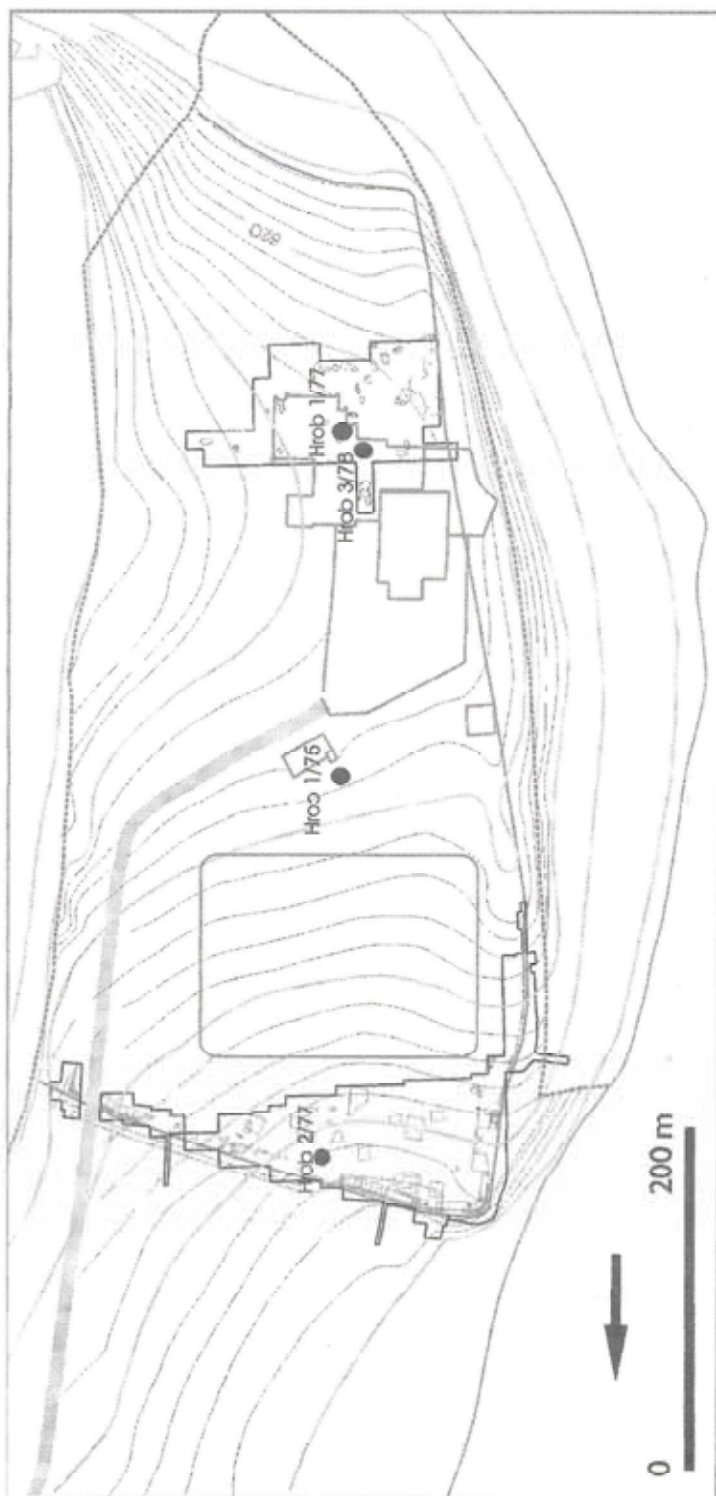
Obr. 7 Hradisko I, poloha č. 3. Detail kamenného múrika opevnenia v mieste vystupujúceho podložia

s vypovedacou hodnotou pravekých nálezov často širšia. Pre lokalitu, kde boli dosiaľ identifikované predveľkomoravské a veľkomoravské horizonty (Javorský 1977), pričom lokálne osobitosti regiónu, napríklad v keramike, nám nie sú známe a to vytvára celý rad komplikácií. Niektoré úseky fortifikácie čiastočne zachované v podobe kamenných artefaktov boli situované priamo na kamenné podložie (obr. 7), čo pri absencii geológa – mineralóga priamo pri výskume značne skomplikovalo už i tak dosť zložitú terénnu situáciu. Z dôvodu objektivity treba dodať, že sa v tomto ťažkom teréne podarilo vypracovať veľmi dobre zachované pozostatky spálenej fortifikácie, priekopu, ako i niektoré časti sídliskových objektov s kultúrne neporušenou výplňou.

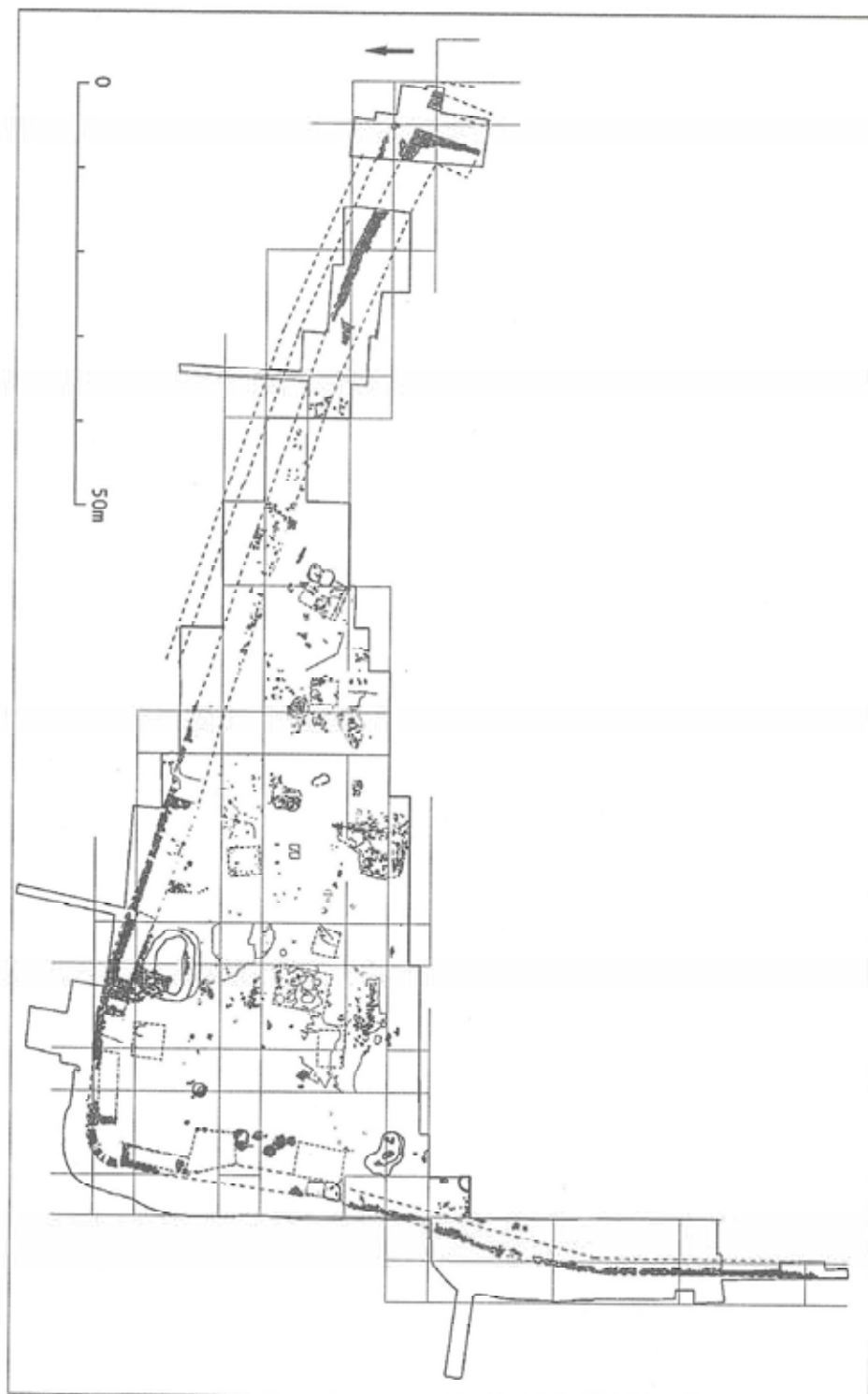
Včasnostredoveká fortifikácia

Peter Šalkovský

Fortifikácia v polohe č. 3, pôvodne „Pod hradiskom“ opevňovala z troch strán – severnej, západnej a južnej – približne 3 ha pretiahlo lichobežníkovitý areál (max. kolmé osi

Obr. 8 Hradisko I, plocha č. 3 v katastri Spišských Tomášoviec. Priebeh fortifikácie polohy. Bodmi označené kostrové hroby zo včasného stredoveku. Počítačové spracovanie P. Šalkovský a P. Prešínský.

Obr. 9 Príbeh fortifikácie v severnej a časti západnej strany polohy č. 3. Počítačové spracovanie F. Šalkovský a P. Prešínský

Obr. 10 Hradisko I, poloha č. 3 v katastri Spišských Tomášoviec. Detail čelného kamenného múrika z fortifikácie

S-J asi 314 m, V-Z asi 134 m), na pomerne plochej terase (507–527 m. n. m.) Tomášovského potoka. Na štvrtrej – východnej strane sa valy pripínali k bralu s polohou hradiska č. 3, považovanou za akropolu (s vrcholovým platô v 560–567 m. n. m.). Preskúmaný bol takmer kompletne severný a čiastočne západný a južný val (obr. 8.)

Konštrukciu fortifikácie tvoril vonkajší a miestami aj vnútorný múr z plocho lámaných a nasucho kladených (pieskovcových a vápencových) kameňov (obr. 9, 10), založený aspoň sčasti na planírovke deštrukcie opevnenia púchovskej kultúry. Priestor medzi múrmi spevňoval v báze drevený rošt, doložený miestami zachovanými brvnami uloženými kolmo na os valu alebo drevená komorová konštrukcia, zachovaná najmä vo veľkej časti severného valu vo forme „tepelných odtlačkov“ komôr v podlaží. Jeho celková šírka sa v severnom vale pohybovala medzi 3,2–4 m, v západnom – umiestnenom nad výraznejším terénnym zlomom iba 2,2–3,2 m. Vonkajší múr bol široký 60 až 140 cm, subtilnejší vnútorný múr bol zachytený iba miestami a možno teda zväčša tvorený iba drevenou stenou komôr (komory boli nepravidelné asi 150–200 cm x 190–230 cm), ktorých priečne brvná boli čiastočne prepojené s čelným múrom. Brvná roštu a komôr boli široké 8–30 cm, dlhé 220–350 cm – neotesané, miestami dokonca neokliesnené (obr. 11). Z dosiaľ určených vzoriek je doložené použitie najmä borovice (*Pinus sp.*), smrekovca a smreku (*Picea abies*). Bližšie pozri v časti E. Hajnalovej a E. Hušákovej.

Pri severovýchodnom nároží boli odkryté základy západného krídla brány (zachované až do výšky 60 cm, v dĺžke 550–780 cm), budované rovnakou technikou ako celý val. Brána bola široká 2–2,8 m, jej východné krídlo sa nezachovalo.

Súčasťou opevnenia bola pred severným valom rezmi zistená priekopa (hlboká 2–3,3 m, široká 8–9 m, v dĺžke skoro 100 m). Začínala západne od vstupu v severovýchodnom rohu a končila asi 30 m od severozápadného nárožia, kde ju nahrádzal prudší svah výbežku terasy (obr. 12). Existenciu ďalšieho menšieho opevneného priestoru v priestore pred severozápadnou bránou, ktorý ale zrejme nebol intenzívnejšie sídliskovo využitý, naznačuje

Obr. 11 Hradisko I, poloha č. 3 v katastri Spišských Tomášoviec. Detail zhorených brviem v komore valu pri odbere archeobotanického materiálu

Obr. 12 Hradisko I, poloha č. 3 v katastri Spišských Tomášoviec – rez priekopou

druhá priekopa asi 45 m pred severným valom (hlboká 2 m, široká 8 m), opatrená zvnútra palisádovou stenou.

Výskum prispel aj k poznaniu niektorých detailov a osobitostí fortifikácie – osobitná konštrukcia severozápadného nárožia, po oboch stranách ktorého výskum nezistil stopy komôr (F. Javorský), čo je dosiaľ interpretované ako komory vstavané do telesa valu.

Valy s vonkajším kamenným múrom a vnútornou drevenou, či tiež kamennou stenou s jadrom rôznej drevozemnej, najmä komorovej konštrukcie, patria k bežným fortifikačným technikám slovanského stredodunajského obranného staviteľstva najmä v 9. storočí (Procházka 1990, 288; Henning – Ruttkay 1999, 341–422; Hulínek – Čajka 2004, 102–103).

Včasnostredoveké sídliskové objekty

Peter Šalkovský

Zistilo sa niekoľko typov objektov zahĺbených i nadzemných, pričom najmä u nadzemných treba ich definíciu pokladať za hypotetickú a predbežnú.

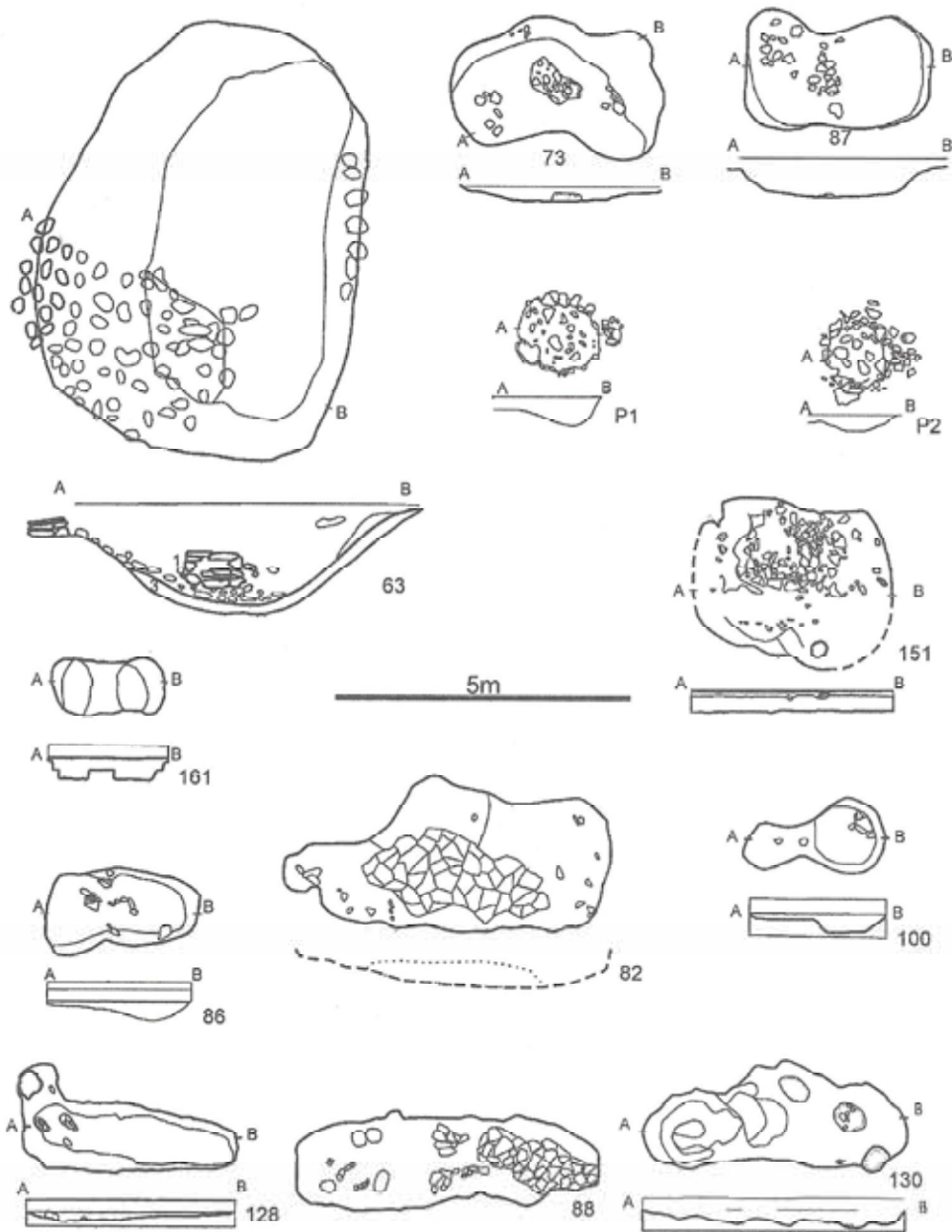
Zahĺbené sídliskové objekty boli reprezentované najmä obdĺžno-oválnymi až obličkovitými jamami (asi 1,5 x 3 m) misovito zahĺbenými (hlbka 30–50 cm) do fľovitého podlažia (obr. 13), s kamennými ohniskami (objekty 73, 86, 87, 151) a podobnými, ale rozmernejšími jamami (asi 3 x 5 m, hĺbka 20–50 cm) s kamennými pecami (objekty 82, 160). Takéto objekty vyskytujúce sa na Slovensku i Morave, predovšetkým v horských a podhorských regiónoch, boli charakteristické a najviac rozšírené u severozápadných Slovanov. Interpretované sú ako spodné časti obytných i hospodárskych stavieb s dvojspádovou strechou opretou priamo o zem alebo ukotvenou do nižších zrubových stien situovaných okolo centrálnych jám (Šalkovský 2001, 42–53; Dulnicz 2001, 120–160).

Časté boli i kruhovito-oválne menšie jamy s ohniskom, ale i bez stôp ohniska (objekt 97, 98, 145), samostatné ohniská a pece (Ø 0,8–2 m – objekty P1-3, 101–105) a dlhé úzke pomerne plytké jamy (asi 1–1,5 x 2–5 m: objekty 88, 100, 124, 128, 130, 136) s ohniskom i bez ohniska, patriace do spektra hospodárskeho vybavenia podhradia (Šalkovský 2002, 464–466; Dulnicz 2001, 140–161). Solitérnym javom naopak je objekt 63 – veľká oválna jama (6 x 8 m, hĺbka 2 m), s dvomi horizontmi využitia a nálezmi dôležitými pre datovanie opevnenia. Stopy nadzemných sídliskových objektov (obr. 14) boli zistené pri vnútornej stene valu, indikované koncentráciou nálezov, prípadne vykurovacím zariadením (objekt 68, 72), vo vale samotnom – ako dlhé úzke obdĺžnikovité komory (1,8 x 7–8 m) v telese valu (objekt 61, 65, 67 – ich existencia je však problematická), ako aj vo vnútornom areáli indikované jednou stenou s dvomi – tromi podpornými kolmi, prípadne vykurovacím zariadením a koncentráciou nálezov (objekt 116, 146).

Archeobotanické poznatky

Eva Hajnalová – Eva Hušťaková

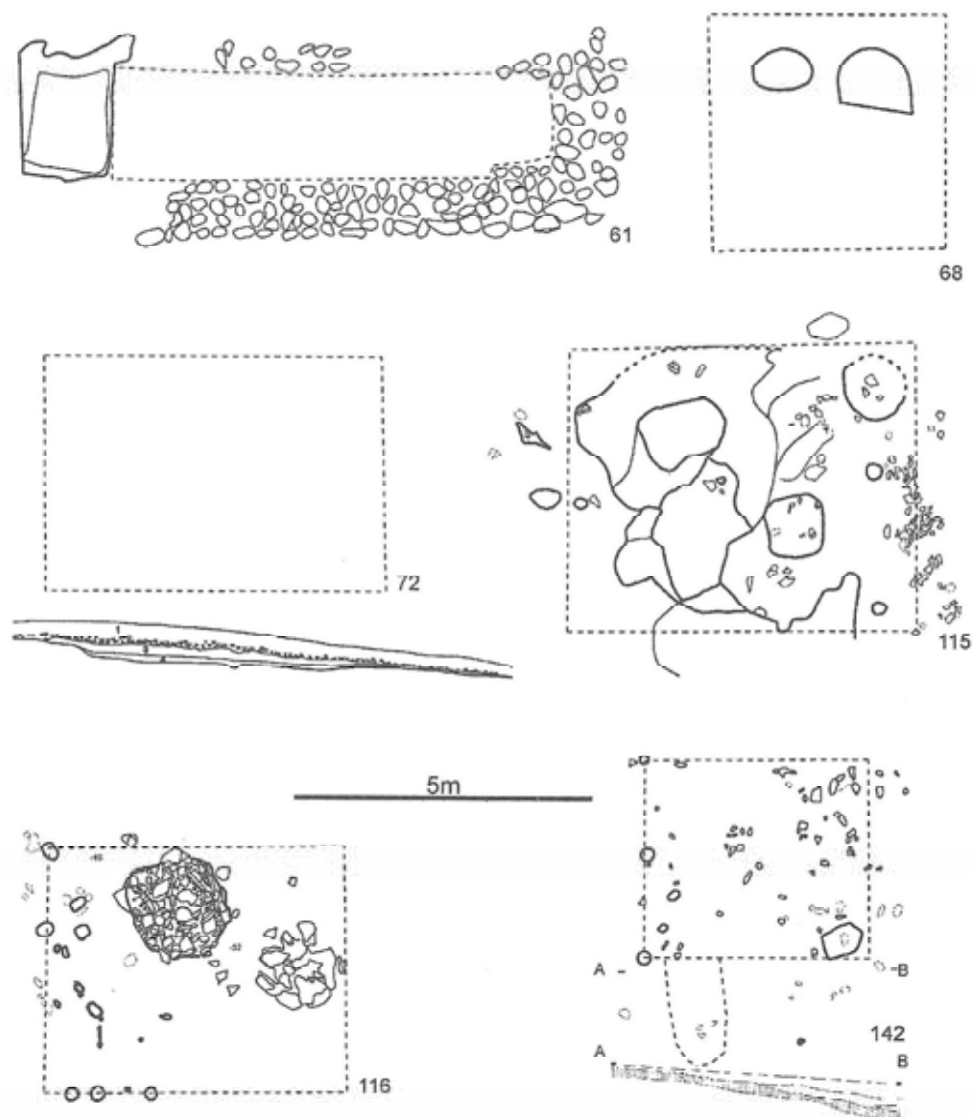
Na dnešnej úrovni spracovania archeologickej dokumentácie je možné z lokality Hradisko I zhodnotiť iba poznatky z kolekcie 750 kusov zuhoľnatených zvyškov driev z obdobia včasného stredoveku. Prezentované sú ako stavebné drevo použité v architektúre opevnenia, sídliskových objektoch a uvažujeme aj o zdrojoch palivového dreva, suroviny k výrobe predmetov a zariadenia. Zároveň tieto informácie používame na charakterizovanie dobového lesného zázemia v blízkom okolí hradiska. Aby sme mohli zistiť prípadne pôvodnú

Obr. 13 Hradisko I, poloha č. 3 kataster Spišských Tomášoviec. Príklady zahlbených sídliiskových objektov

lokalizáciu drev vyžívaných vo včasnom stredoveku, porovnávame ju so stavom lesného zázemia zmapovanom v čase archeologického výskumu.

Počas archeologického výskumu v rokoch 1976 – 1984 sa výberom získali zuhoľnatené zvyšky drev z 28 nálezových komplexov v sídliiskových objektoch (obydlia, pece)

Obr. 14 Hradisko I poloha č. 3, kataster Spišských Tomášoviec. Príklady nadzemných sídliskových objektov

a z 59 rôznych polôh boli vybraté jednotlivé uhlíky patriace pôvodne ku konštrukcii opevnenia.

Zuhoľnatené zvyšky drev sa analyzovali pod binokulárnou lupou pri zväčšení 40-krát a 250-krát. K analýze sa brali všetky uhlíky väčšie ako 0,3 x 0,3 x 0,3 cm. Anatomické rezy (transverzálne, tangenciálne a radiálne) sa porovnávali s recentnou zbierkou drev a botanické zatriedenie sa uskutočnilo aj za pomoci anatomických atlasov (Schweingruber 1978; Gregus 1945, 1955). Na analýze, ktorá prebiehala počas niekoľkých rokov sa podie-

Iali: E. Hajnalová (NS AÚ SAV: 10518/83, 11927/87, 15677/05), E. Hušťaková (NS AÚ SAV 15677/05), E. Hunková (NS AÚ SAV 15677/05).

Stavebné drevo

V sídliskových objektoch nebol zaznamenaný ani jeden nálezový komplex stavebného dreva – *in situ*. Iba na základe frekvencie výskytu sa môžeme domnievať, že niektoré dreviny zistené častejšie a zároveň vo väčšom objeme v zásype sídliskových objektov, môžu patriť ku zvyškom stavebného dreva, ak objekt podľahol ohňu. To, že v určitom období na lokalite bol silný požiar dokladajú zhorené drevené súčasti opevnenia, nachádzajúce sa nielen na okraji, ale aj v strede drevených komôr vo vale. Najfrekvencovanejšou drevinou v uvedenom súbore nálezov bol smrek obyčajný – *Picea abies* – zistený v 9 prípadoch zo 16 sledovaných (tabela 2).

Vo zvyškoch z opevnenia sa úlomky drier získali v 12 archeologických sektoroch z polôh *in situ*. Patrili k nim dreva situované pozdĺžne na os opevnenia, ale aj priečne a kolmo umiestnené. Takto detailne ich bolo možné sledovať v 33 prípadoch (tabela 3). Hrúbka drier po začistení mala 8–9 cm, maximálne 15 cm pri drevách pozdĺžnych. Dreva priečne položené boli pôvodne pravdepodobne tenšie. Vo všetkých prípadoch sme zistili ihličnaté drevo. Najfrekvencovanejšou drevinou v súbore 252 uhlíkov bola borovica – *Pinus* sp. O niečo menšiu frekvenciu sme zaznamenali pri *Picea abies*. Dreva pozdĺžne na os opevnenia, teda tie čo tvorili vonkajšiu a vnútornú časť opevnenia boli spravidla z *Picea abies*. Dreva priečne a kolmé patrili predovšetkým *Pinus* sp.

V polohe označenej ako predmostie brány sa našli dreva smreka obyčajného *Picea abies* a borovice *Pinus* sp. Ako priečne položené dreva sa tu vyskytla borovica *Pinus* sp.

Pri voľbe dreva k stavbe opevnenia zohrávali úlohu pravdepodobne dva faktory: jeho dostupnosť v zázemí a tiež mechanické vlastnosti dreviny vhodné pre stavbu komorovej konštrukcie. Medzi ne možno prirátavať viacero vlastností, v konečnom dôsledku určujúce nielen pevnosť dreva a jeho opracovateľnosť, ale aj trvanlivosť dreva rozdielnu v časti stavby, ktorá je vystavená pohybu vzduchu, ako aj v časti stavby, ktorá je vystavená premenlivej vlhkosti v komorách zasypaných hlinou, kde je väčšia pravdepodobnosť napadnutia drevokaznými hubami. Podľa dnešných skúseností ani čas, aký uplynul od zofatia stromu po jeho použitie a tiež ročné obdobie v ktorom prišlo k ťažbe, nemuseli byť zanedbateľné. Archeobotanicky sa však v takto zle a fragmentárne zachovanom materiáli nedali vysledovať. Pri komorovej konštrukcii opevnenia môžeme uvažovať, že dôležitou podmienkou pre výber dreva na vonkajšiu aj vnútornú stenu boli rovné kmene, odolné na tlak. Úlohu mohli zohrať aj empiricky overené poznatky o trvanlivosti dreva, ktoré u obyvateľov včasnოსlovenského hradiska predpokladáme.

Drevo smreka obyčajného mohlo byť dostupnou, zároveň dobre opracovateľnou drevinou vhodnou na vonkajšie aj vnútorné hrady – zruby. Ak sa pozrieme na hodnoty trvanlivosti drier (Balabán 1955, 98–99) môžeme konštatovať, že kombinácia dreva smrekového v stavbe opevnenia situovaného čiastočne na vzduchu a borovicového vo vnútri komôr zodpovedá aj kritériu pre hodnoty trvanlivosti dreva. Pri premenlivej vlhkosti a zároveň pri klude v uzavretom priestore vydrží drevo smreku 25 rokov, ale borovica 120 rokov. Pri stálej vlhkosti smrekové drevo vydrží 70 rokov a borovica až 500 rokov.

Úžitkové drevo

Dreva z pecí. Zvyšky dreva používaného pri kúrení sa našli priamo v ohniskách v 15 nálezových komplexoch. Vo všetkých ohniskách sa našla *Pinus* sp. a vo štyroch ohniskách

Tab. 2 Archeobotanické nálezy zo sídliskových objektov lokality Hradisko I v Spišských Tomášovciach, poloha č. 3

datovanie	objekt	sonda	sektor	charakteristika objektu	hlbka	Výskumná správa	arch.č.	ABC	Hordeum vulgare	Triticum aestivum	Triticum monococcum	Triticum dicoccon	Triticum sp.	Avena sp.	Cerealia indet.	Pinus sp.	Pinus sp. obhorené	Picea abies	Picea abies	Abies alba	Larix decidua	Picea sp./Larix sp.	Taxus baccata	Pinopsida	Fagus sp.	Fraxinus sp.	Betula sp.	Acer sp.	Carpinus betulus	Quercus sp.	Ulmus sp.	Populus sp.	Lonicera sp.	Clematis sp.	Agrostum sp.	očet rastlinných zvyškov
	28/76	VIII	6-D	nádzem. objekt	30		4	2033							10																				10	
	88/77	VI	16-D	objekt porušený obj.	20-45		58	2054							1																				7	
	137/78	V	7-N		20-25		86	2213																											26	
	137	VI	7-A		30-35		85	2216																											11	
	137	V	7-N	sídliskový	30-35		90	2220																											18	
	137	V	7-N	obj.	35		88	2221																											9	
	137	V	7-N	nádzemný s kamennou	40		92	2210																											14	
	137	V	7-N	podmurávkou a kol.	45-70		94	2211																											9	
	137	VI	7-A	podmurávkou a kol.	55		91	2219																											14	
	137	V	7-A	podmurávkou a kol.	55		87	2215																											7	
	137	V	7-N	podmurávkou a kol.	55		93	2209																											14	
	149/79	V	7-N	polozemnic	33-50		112	3327																											30	
	149	V	7-F	a	65		115	3330																											6	
	149	V	6-H		45		119	3328																											6	
	149	V	7-E		60		113	3331																											2	
	149	V	6-H	pec	65		118	3329																											13	
	10/77	VIII	16-C	pec	35-60		54	2019																											5	
	8/77	IV	16-D	pec	20-30		50	2046																											13	
	81	IV	16-D	pec?	30-45		51	2051																											6	
	82/77	I	16-D	pec?	20-30		42	2057																											14	
	82	I	16-D	pec?	40		43	2050																											7	
	82	VIII	18-E/D	pec	120		120	3322																											9	
	86/77	VIII	16-D	pec?	35-50		53	2059																												10
	149/79	V	6-M	pec	30		105	3338																												7
	149	VI	7-E	pec	75		117	3344																												12
	151/79	V	6-L	pec	25		114	3343																											5	
	151/79	V	6-F	pec	30		100	3342																												30
	151	V	6-L	pec	35		116	3333																												4

breza – *Betula* sp. Ostatné dreviny: *Picea abies*, tis obyčajný – *Taxus baccata*, dub – *Quercus* sp., hrab obyčajný – *Carpinus betulus*, buk lesný – *Fagus sylvatica* a kríky zemolez – *Lonicera* sp., plamienok – *Clematis* sp. sa našli iba ojedinele (tabela 2).

Drevené zariadenie. Drevá zo zásypu objektov mohli patriť k drevenej architektúre, prípadne k vnútornému zariadeniu. Ak vylúčime *Picea abies*, ako prípadné stavebné drevo, ostávajú ešte *Pinus* sp., jedľa – *Abies alba*, smrekovec opadavý – *Larix decidua*, *Fagus sylvatica*, *Betula* sp., topoľ – *Populus* sp., jaseň – *Fraxinus* sp., a krík vtáči zob – *Ligustrum vulgare*, ktoré mohli patriť drevu, z ktorého boli urobené predmety alebo zariadenie obydlí (tabela 2).

Pôvod dreva v zázemí lokality

Zázemie lokality bolo poznačené intenzívnou činnosťou človeka opakovane už od praveku (osídlenie v eneolite, niekoľko fáz osídlenia z doby bronzovej, železnej a doby rímskej). Teda ani vo včasnom stredoveku nemôžeme predpokladať existenciu pôvodných, antropicky nezmenených lesných spoločenstiev v zázemí lokality. V bezprostrednej blízkosti lokality je dnes terén odlesnený, a to pri výstavbe rekreačných zariadení výrubom lesa a aj v dôsledku veterných kalamít z posledných rokov.

Jeden z prameňov použiteľný pri rekonštrukcii lesného zázemia archeologickej lokality Hradisko I je možné získať z geobotanickej mapy (Michalko a kol. 1986, mapový list Prešov), ktorá uvádza prirodzenú vegetáciu, teda takú, ktorá by v daných podmienkach bola prítomná, keby do nej nezasiahol človek. Podľa týchto poznatkov v okruhu do 10 km by bola vegetácia zastúpená bukovými a jedlovými lesmi kvetnatými (Eu-Fagenion Oberd. 1957. p.p. maj.), bukovými lesmi vápnomilnými (Cephalanthero-Fagenion Tx 1955), jedlovými a jedľovo-smrekovými lesmi (Abietion auct., Vaccinio-Abietenion Oberd. 1962 p.p.), ale aj dubovo-hrabovými lesmi lipovými (Tilio-Carpinion betuli Oberd. 1957 em. J. et Michalko ined.) nielen v Spišskej kotline, ktorá je mimo areálu lokality, ale aj v polohách východne od lokality. Okolo Tomášovského potoka a rieky Hornád (tabela 4) by boli prítomné aj porasty lužných lesov podhorských a horských (Alnion glutinosoincanae Oberd. 1953, Salicion triandrae Th. Müller et Görs 1958 p.p., Salision eleagni Moor 1958).

Zo 16 druhov a rodov drevín, archeobotanicky zistených z včasného stredoveku na Hradisku I je možné na základe geobotanickej mapy predpokladať v okruhu do 10 km, prítomnosť 13 druhov. Absentuje drevo stromu *Betula* sp., ker *Ligustrum vulgare* a liany plamienok – *Clematis* sp.

Na základe vlastného pozorovania zo 16 druhov a rodov sa vo vzdialenosti do 10 km nachádzalo v čase archeologického výskumu 12 druhov (obr. 15 a tabela 5). Nenašli sme ihličnaté stromy *Taxus baccata*, *Larix decidua*, ker *Ligustrum vulgare* a lianu plamienok *Clematis* sp.

Ak porovnáme uvedené údaje úplná absencia poznatkov je pri kre *Ligustrum vulgare* a liane *Clematis* sp., ktoré nepovažujeme za importy. Mohli by svedčiť najskôr o prítomnosti zvyškov teplomilného lesa s dubom v blízkom zázemí lokality. Napríklad na území dnešnej prírodnej rezervácie teplomilnej kveteny „Čingovské hradisko“. Dreviny *Larix decidua*, *Taxus baccata* nikdy netvorila v lesoch hlavné dreviny. Okrem toho svojimi špecifickými vlastnosťami patria k drevinám často vyhľadávaným človekom a tak ich tiež nepovažujeme za importy z väčšej vzdialenosti.

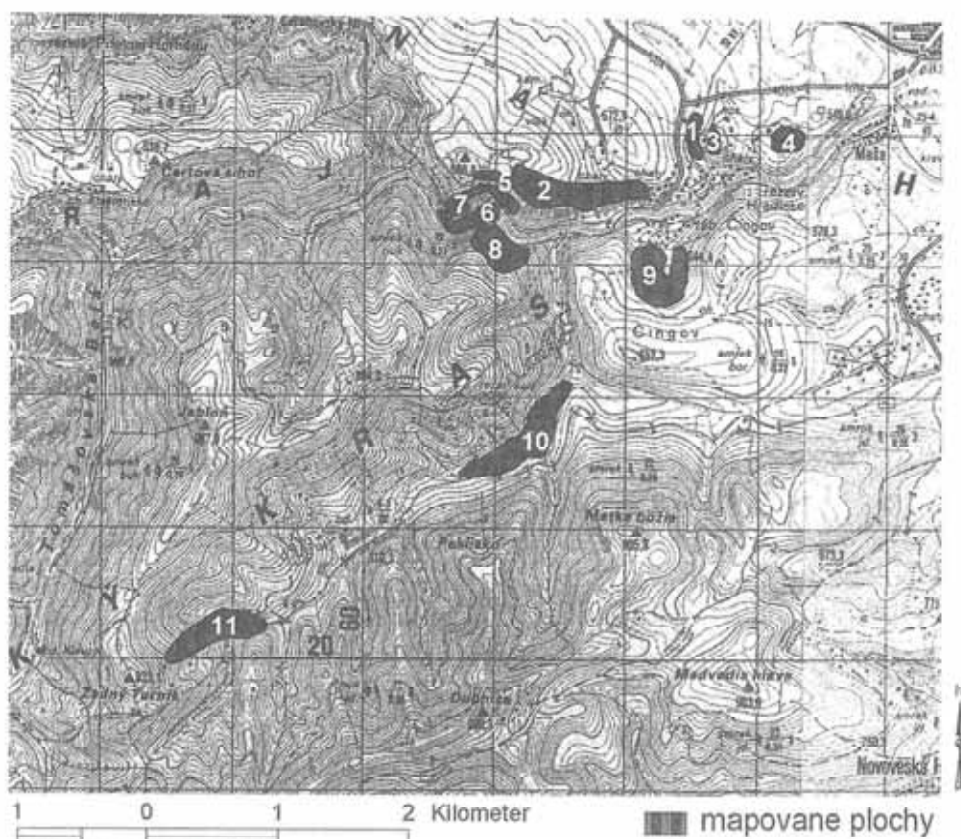
Na základe hore povedaného všetky používané dreviny vo včasnom stredoveku považujeme za dostupné v bezprostrednom zázemí sídliska.

Tab. 3 Archeobotanické nálezy z opevnenia Hradiska I v polohe č. 3 v Spišských Tomášovciach.

rok výskumu	sonda	sektor	objekt	časť obj.	hlbka	arch.č.	ABC	NS	datum	poznámka	Pinus sp	Picea abies	Larix decidua	Pinopsida	Picea/Pinus	Taxus sp.	počet rastlinných zvyškov
1977	IV	6-K	val	pozdižne	20	61A-2	2010	NS 10518	4.10.1977		1						1
	IV	6-C	val	pozdižne	20	60A-1	2011	NS 10518	4.10.1977		1						1
	IV	6-C	val		10	33	4167	NS 10518	10.8.1977		1						1
	IV	6-K	val	priečne	20	65A-5	20102	NS 10518	4.10.1977		1						1
	IV	6-K	val	priečne	20	63A-4	20111	NS 10518	4.10.1977		1						1
	IV	6-K	val	priečne	20	64-A-5	20112	NS 10518			1						1
	IV	6-L	val	pozdižne	20	62A-M3	20113	NS 10518			1						1
	V	6-N	val		30	29	2014	NS 10518	8.8.1977		7						7
	V	5-M	val		40	45	2053	NS 10518	17.7.1977				1				1
	V	6-J	val		25		2069	NS 10518	29.7.1977		3						3
	V	5-M	predmostie brány		130	69A	4164	NS 10518	5.10.1977		6						6
	V	5-M	predmostie brány		130	68A	4166	NS 10518	4.10.1977		11						11
	V	6-J	brána S-T kridlo	priečne	30-40	66A	20103	NS 10518	4.10.1977		5						5
V	6-J	brána S-T kridlo	priečne	30-40	67A-6	20101	NS 10518	4.10.1977		5						5	
V	5-R	val/brána		30-70	55	2031	NS 10518	30.8.1977		1				1		1	
V	6-N	val/brána		40-50	56	2068		30.8.1977	nezahoj. drevo							0	
VI	6-E	val		20	97	2222		17.11.1978			30					30	
VI	6-E	val		20	98	2223		17.11.1978			30					30	
VI	6-I	val		20	96	2224		17.11.1978			40					40	
VI	6-E	val		0-10	95	2225		2.11.1978				30				30	
VI		val			2	2670		NS 10518		nákres 1	1					1	
VI		val			4	2673		NS 10518		nákres 1						1	
VI		val			1	2674		NS 10518		nákres 1	1					1	
VI		val			3	2676		NS 10518		nákres 1	1					1	
VI		val			2	2677		NS 10518		nákres 1	1					1	
VI		val			3	2681		NS 10518		nákres 1	17					17	
VI		val			1	2687		NS 10518	13.10.1979	nákres 1	1					1	
VI		val			1	2688		NS 10518		nákres 1						1	
VI		val			2	2693		NS 10518		nákres 1	1					1	
VI		val			3	2694		NS 10518		nákres 1	1					1	
VI		val			2	2700		NS 10518		nákres 1	1					1	
VI		val			2								konár 1			1	

Tab. 3 Pokračovanie

rok výskumu	sonda	sektor	objekt	časť obj.	hlbka	arch.č.	ABC	datum	poznámka	Pinus sp.	Picea abies	Larix decidua	Pinopsida	Picea/Pinus	Taxus sp.	počet rastlinných zvyškov
1979	VI		val	kolmé		11	2661	NS 10518	nákres 2	1						1
	VI		val	priečne		13	2662	NS 10518	nákres 2	1						1
	VI		val	kolmé		12	2663	NS 10518	nákres 2	1						1
	VI		val	pozdĺžne		14	2664	NS 10518	nákres 2		1					1
	VI		val	kolmé		6	2665	NS 10518	nákres 2				1			1
	VI		val	kolmé		9x	2666	NS 10518	nákres 2				1			1
	VI		val	kolmé		4	2667	NS 10518	nákres 2	1						1
	VI		val	kolmé		15B	2668	NS 10518	nákres 2		1					1
	VI		val	pozdĺžne		1	2669	NS 10518	nákres 2		1					1
	VI		val	pozdĺžne		8x	2672	NS 10518	nákres 2	1						1
	VI		val	pozdĺžne		10C	2675	NS 10518	nákres 2		1					1
	VI		val	kolmé		9x	2678	NS 10518	nákres 2	1						1
	VI		val	kolmé		7	2683	NS 10518	nákres 2				1			1
	VI		val	kolmé		3	2684	NS 10518	nákres 2				1			1
	VI		val	pozdĺžne		5	2685	NS 10518	nákres 2	1?	1					1
	VI		val	kolmé		7	2686	NS 10518	nákres 2	1						1
	VI		val	pozdĺžne		2	2689	NS 10518	nákres 2				1			1
	VI		val	kolmé		8x	2690	NS 10518	nákres 2	1			1			2
	VI		val	priečne		10B	2691	NS 10518	nákres 2		1					1
	VI		val	priečne		10A	2692	NS 10518	nákres 2	1?						1
	VI		val	priečne		15A	2695	NS 10518	nákres 2							1
	VI	V/5-R,	val	priečne		1A	2697	NS 10518	nákres 2							1
	VI	V/5-N,	val	priečne		5A	2701	NS 10518	nákres 2							1
	VI	V/5-D,	val	priečne		1B	2702	NS 10518	nákres 2							1
	VI	V/6-A	val	priečne		5B	6699	NS 10518	nákres 2							1
	VI		val SZ.roh		30	70A	2671	NS 10518	nákres 2		6					6
VIII	6-D	val					4165	NS 10518			20					0
VI	6-E	opevnenie?			X.30	101	3325	NS 10518			20					7
										111	93	31	7	1	7	27
										28	22	2	8	2	1	250
										frekvencia						

Obr. 15 Mapovanie výskytu drevín v okolí lokality Hradisko I, Spišské Tomášovce – Smižany.
 Detaily na tabele 5. Podľa E. Hajnalová, E. Hušťaková

Rekonštrukcia lesného zázemie lokality

Na základe prezentovaných údajov (Tab. 1–4) drevo smreka obyčajného – *Picea abies* aj borovice *Pinus* sp., ktoré boli najfrekvencovanejšie v sídliskových objektoch, aj v opevnení mohli byť najdostupnejšími drevinami v celkom blízkom zázemí lokality a to v ihličnatých lesoch a lesoch s bukom. Z takýchto lesov mohli pochádzať buk, smrek, borovica, javor, jaseň, brest, jedľa, smrekovec, ale aj ker zemolez.

Drevo brezy – *Betula* sp., tak často prítomné v ohniskách sa mohlo nachádzať priamo na lokalite, alebo v jej zázemí výrazne poznačenom činnosťou človeka. Breza je drevina, ktorá veľmi rýchlo reaguje na všetky kalamitné aj antropické zmeny v lesných porastoch.

Pestrosť lesného zázemia lokality mohli dopĺňať aj lesné spoločenstvá s dubom v priestore okraja Spišskej kotliny. No významný zdroj stavebného dreva pre danú lokalitu nepredstavovali.

Tab. 4 Vegetačné jednotky v okolí lokality Hradisko I Spišské Tomášovce/Smižany podľa geobotanickej mapy potenciálnej vegetácie a ich predpokladaná drevinová skladba

Vegetačné jednotky	Eu-Fagenion p. maj. Oberd. 1957 bukové a jedľové lesy kvetnaté	Cephalanthero-Fagenion Tx. 1955 bukové lesy vápnomilné	Abietion auct., Vaccinio-Abietion Oberd. 1962 p.p. jedľové a jedľovo smrekové lesy	Alnetion glutinoso-incanae Ober. 1953 + Salicion triandrae + Salicion eleganti lužné lesy podhorské a horské	Tilio-Carpinetion betuli Oberd. 1957 em. J. et M. Michalko ined. dubovo-hrabové lesy lipové
skratka spoločenstva	F, A	CF	PA	Al	CP
Listnaté stromy					
<i>Acer platanoides</i>	x	x			x
<i>Acer pseudoplatanus</i>	x	x	x		
<i>Alnus glutinosa</i>				x	
<i>Alnus incana</i>			(x)	X	
<i>Carpinus betulus</i>					x
<i>Cerasus avium</i>		x			
<i>Fagus sylvatica</i>	X	X	(x)		
<i>Fraxinus excelsior</i>	x			x	x
<i>Padus avium</i>				x	
<i>Populus tremula</i>					x
<i>Quercus petraea</i>					x
<i>Quercus robur</i>					X
<i>Salix alba</i>				(x)	
<i>Salix caprea</i>				x	x
<i>Salix fragilis</i>				X	
<i>Salix purpurea</i>				X	
<i>Salix pentandra</i>				x	
<i>Salix triandra</i>				x	
<i>Sorbus aucuparia</i>				x	
<i>Tilia cordata</i>	x	x			x
<i>Ulmus glabra</i>	x				
Listné kry					
<i>Amelanchier ovalis</i>		x			
<i>Corylus avellana</i>				x	
<i>Daphne mezereum</i>	(x)				
<i>Frangula alnus</i>				x	
<i>Grossularia uva-crispa</i>					x
<i>Hedera helix</i>	(x)				
<i>Lonicera xylosteum</i>				x	x
<i>Lonicera nigra</i>	x				x
<i>Ribes alpinum</i>					x
<i>Rubus idaeus</i>				x	x
<i>Sambucus racemosa</i>	x			x	
<i>Sambucus nigra</i>					x
<i>Sorbus aria</i>		(x)			
<i>Sorbus aucuparia</i>			x	x	x
<i>Svida sanguinea</i>				x	
<i>Viburnum opulus</i>				x	
Ihličnaté stromy a kry					
<i>Abies alba</i>	X		X		
<i>Picea abies</i>	(x)		X	X	X
<i>Larix decidua</i>			x		x
<i>Pinus sylvestris</i>		x	x		x
<i>Taxus baccata</i>		x			

Tabela 5 Mapovanie výskytu lesných drevín v okolí lokality Hradisko I
Spišské Tomášovce/Smižany

	lokality z mapy 1											archeobot. nálezy	
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11			
ihličnaté stromy													
<i>Abies alba</i>	x			x			x					x	jedľa biela
<i>Larix decidua</i>												x	smrekovec opadavý
<i>Picea abies</i>	x	x		x			x	x	x	x		x	smrek obyčajný
<i>Pinus sylvestris</i>		x		x						x		x	borovica lesná
<i>Taxus baccata</i>												x	tis obyčajný
listnaté stromy													
<i>Acer pseudoplatanus</i>				x		x	x	x	x	x			javor horský
<i>Acer sp.</i>												x	javor
<i>Carpinus betulus</i>												x	hrab obyčajný
<i>Fagus sylvatica</i>				x			x	x	x	x		x	buk lesný
<i>Faxinus excelsior</i>							x		x				jaseň štíhly
<i>Fraxinus sp.</i>												x	jaseň
<i>Padus avium</i>					x	x							čremcha obyčajná
<i>Quercus petraea</i>			x	x									dub zimný
<i>Quercus sp.</i>												x	dub
<i>Tilia cordata</i>				x		x							lipa veľkolistá
<i>Tilia platyphyllos</i>						x			x				lipa malolistá
<i>Ulmus glabra</i>										x			brest horský
<i>Ulmus sp.</i>												x	brest
<i>Alnus incana</i>						x				x			jelša sivá
<i>Betula sp.</i>											x	x	breza
<i>Cerasus mahaleb</i>			x										čerešňa mahalebková
<i>Frangula alnus</i>						x							krušina jelšová
<i>Populus sp.</i>												x	topoľ
<i>Populus tremula</i>						x						x	topoľ osikový
<i>Salix sp.</i>						x						x	vŕba
listnaté kry													
<i>Amelanchier ovalis</i>						x							muchovník vajcovitý
<i>Clematis sp.</i>												x	plamienok
<i>Cornus mas</i>			x				x						drieň obyčajný
<i>Corylus avellana</i>								x					lieska obyčajná
<i>Crataegus laevigata</i>										x			hloh obyčajný
<i>Euonymus europaeus</i>							x						bršlen európsky
<i>Grossularia uva-crispa</i>										x			egreš nobyčajný
<i>Ligustrum vulgare</i>												x	zob vtáči
<i>Lonicera nigra</i>			x					x					zemolez čierny
<i>Lonicera sp.</i>												x	zemolez
<i>Lonicera xylosteum</i>			x					x	x				zemolez obyčajný
<i>Prunus spinosa</i>									x				slivka trnková
<i>Ribes alpinum</i>			x										ríbezľa alpská
<i>Rosa canina</i>							x						ruža šípová
<i>Sambucus ebulus</i>		x											baza chabzdová
<i>Sambucus nigra</i>						x		x					baza čierna
<i>Sambucus racemosa</i>		x											baza červená
<i>Sorbus aria</i>							x		x				jarabina mukyňová
<i>Sorbus aucuparia</i>							x						jarabina vtáččia
<i>Swida sanguinea</i>		x			x	x	x						sviň krvavý
<i>Viburnum opulus</i>										x			kalina obyčajná

Geologické poznatky

Zuzana Krempaská

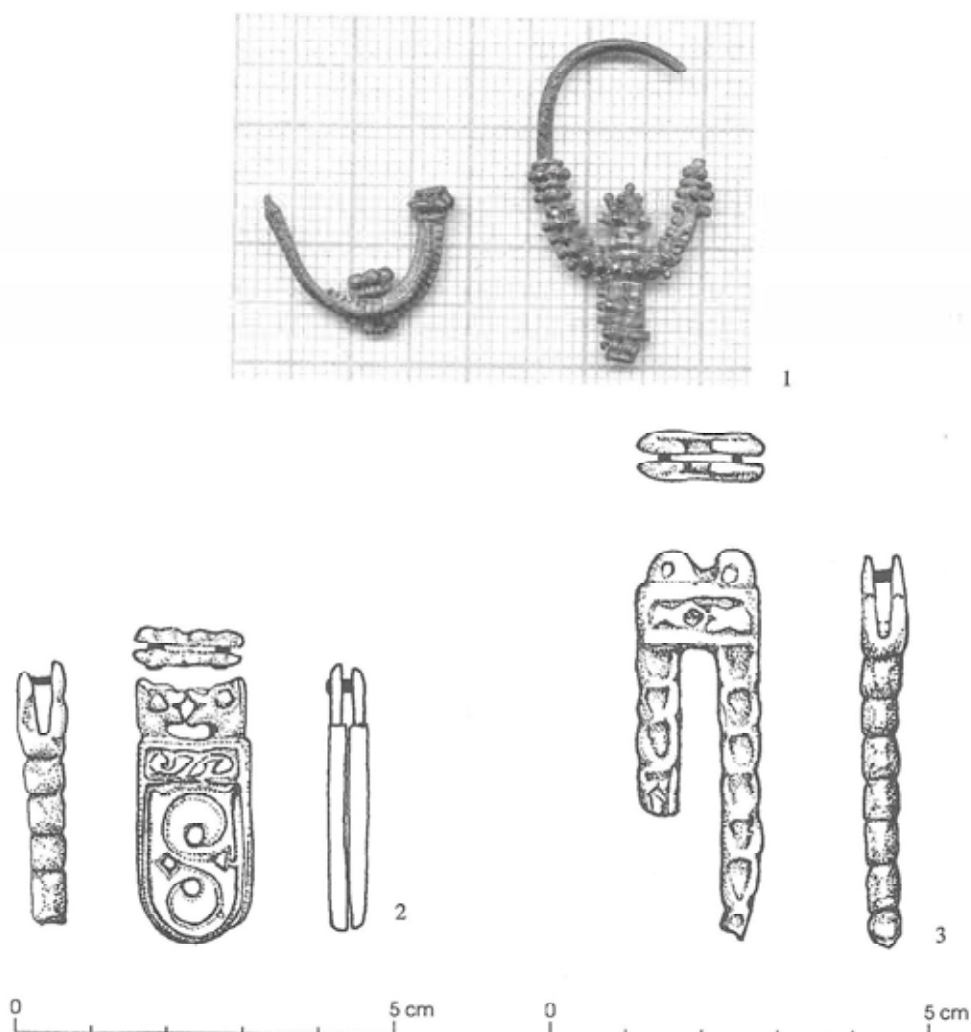
Archeologické artefakty petrografického pôvodu tvoria na lokalite výraznú skupinu nálezov predmetov, prípadne pozostatkov zatiaľ bližšie nešpecifikovanej činnosti, alebo konštrukčných častí objektov či fortifikácie. Vzhľadom na kamenisté podložie lokality miestami vystupujúce na povrch, je pre zistenie pôvodu použitých hornín ich detailnejšia špecifikácia pri archeologických nálezoch z kameňa veľmi dôležitá. Individuálnou snahou boli dosiaľ tematicky spracované kamenné artefakty z neolitu a eneolitu najmä z polohy č. 1 (Hovorka – Soják 1997, tab. 1), ktoré sú využité v kontexte pôvodu nálezov z rôznych lokalít na Spiši. Koncepcná interdisciplinárna spolupráca ťažiskovo zameraná na nálezy z obdobia včasného stredoveku sa zatiaľ iba rozbieha. V rovine analytickej spočíva v dvoch úrovniach. V jednej sa pozornosť sústreďuje na detailnejšiu špecifikáciu petrografickej stavby lokality a jej najbližšieho okolia a druhou je určovanie typu a pôvodu konkrétnych archeologických predmetov z kameňa.

Archeologická lokalita Hradisko I leží v Hornádskej kotline. Širšiu oblasť skúmanej lokality predstavuje mnohotvárný reliéf vytvorený v dôsledku veľmi pestrej petrografickej a mineralogickej stavby oblasti. Hornádsku kotlinu obklopujú geomorfologické celky Levočské vrchy na severe, Volovské vrchy na juhu, Slovenský raj na juhozápade, západné ohraničenie uzatvára Vikartovský chrbát a na východe je Hornádska kotlina tektonicky ohraničená pohorím Braniska a Čiernej hory. Všetky menované geomorfologické celky sa líšia genézou, vekom i geologickým zložením. Geologická stavba Hornádskej kotliny je pomerne jednoduchá, vyplnená je paleogénnymi sedimentárnymi horninami, ktorých zloženie sa však v rôznych častiach Hornádskej kotliny mení. Bazálna časť kotliny je vyplnená zlepenkami, ktoré taktiež nazývame bazálne. Vznikli ako prvá vrstva pri transgresii mora v paleogéne, stmelení rôzne veľkých a odlišne opracovaných úlomkov hornín, ktoré boli prinášané z okolitých dvíhajúcich sa pohorí (Volovské vrchy, Galmus). V zlepenkoch nájdeme valúnový materiál z prvohorných aj druhohorných hornín. Nad bazálnym súvrstvom vystupujú hrubé vrstvy pieskovcov, piesčitých bridlíc, ílovcov, ílovitých bridlíc.

V oblasti skúmanej archeologickej lokality je Hornádska kotlina budovaná borovským súvrstvom, ktoré je tu zastúpené nižšou jednotkou – tomašovskými vrstvami (Filo et al. 1994). Petrograficky sú tvorené zlepenkami, piesčitými vápencami, jemnozrnnými pieskovecami a siltovcami.

Z archeologických nálezov, z ktorých sme makroskopicky skúmali 10 kamenných artefaktov vyplýva, že materiál, z ktorého sú vyrobené pochádza zo širšej oblasti Hornádskej kotliny a nie je vylúčená aj oblasť Levočských vrchov. V prevažnej miere išlo o polymiktné zlepenky, kremence, jemnozrnný pieskovec a pieskovec. V jasnej prevahe je nekarbonátový materiál, s vysokým obsahom kremeňa. Na presnejšie určenie hornín a lokalizáciu ich výskytu v širšej oblasti sú potrebné podrobnejšie mikroskopické determinácie a analýzy.

Pre nálezy z obdobia včasného stredoveku má význam skutočnosť, že lokalita sa nachádza v oblasti bohatej na rudné ložiská, ktoré boli do nedávnej minulosti banícky využívané (Grecula a kol. 1995, 120,122). Napríklad bane na meď sa najbližšie nachádzali v blízkej Novoveskej hute. Teoreticky na možný súvis vzniku včasnostredovekého opevneného osídlenia na lokalite Hradisko I s nálezmi rudy bolo už v odbornej literatúre poukázané (Bialeková 1977a; Werner 1986, 45–47, Abb. 9), ale až interdisciplinárny výskum nálezov z lokality Hradisko I môže prispieť k bližšej špecifikácii týchto hypotéz.

Obr. 16 Hradisko I, poloha č. 3 kataster Spišské Tomášovce.

1: veligradský šperk z hrobu 3/78;

2: bronzové nákončie s kruholistou úponkou z objektu 28/76;

3: bronzové rámové nákončie zo sídliskovej vrstvy

Veľkomoravské a povelkomoravské hroby

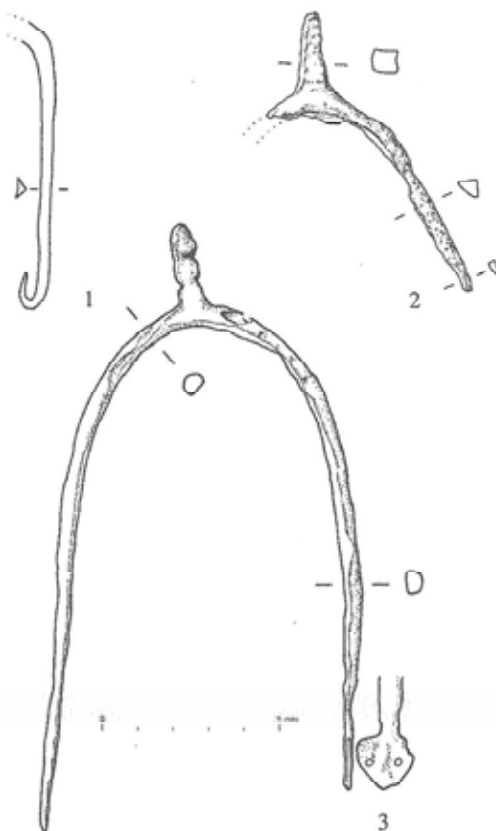
Július Béreš – Danica Staššiková-Štukovská

Na lokalite Hradisko I bolo v rokoch 1975, 1976, 1977, 1978, 1983 a 1984 celkovo preskúmaných 21 hrobov – 2 žiarové (rok výskumu 1984) a 19 kostrových (rok výskumu 1975, 1976, 1977, 1978, 1983, 1984). Z celkového počtu bolo asi 8 z obdobia včasného stredoveku (všetky kostrové) a 13 z doby bronzovej. V polohe č. 2 sa včasnostredoveké hroby nachádzali v superpozícii s hrobmi, možno pohrebiská, kultúry košťansko-otomanskej (preskúmaných

13 hrobov). Kultúrne určenie včasnostredovekých hrobov komplikuje silná dekompozícia niektorých kostier a absencia výrazných archeologických nálezov, ako i chýbajúce popisy nálezových kontextov a nálezová správa. Z týchto dôvodov sme zatiaľ v polohe č. 2 spoľahlivo do včasnostredovekého obdobia zaradili dva hroby a dva zatiaľ s veľkým otáznikom (č. 5/78 a 7/78). Priaznivejšia nálezová situácia pre hrobové nálezy je v polohe č. 3, kde sa dva praveké žiarové hroby a jeden kostrový nachádzali v inej časti polohy ako včasnostredoveké a tiež z hľadiska výhavy, nálezových kontextov a dokumentácie možno spoľahlivo zaradiť štyri hroby (hrob 1/75, 1/77, 2/77, 3/77) do včasnostredovekého obdobia. Dosiaľ publikované informácie o včasnostredovekých hroboch považovaných za veľkomoravské sú torzovité, zamerané hlavne na atraktívnu časť nálezov z hrobu č. 3, z polohy č. 3 (pôvodne „Pod hradiskom“) (Béreš – Javorský – Slivka 1987; Holčík (zost.) 1988, 119), chýba detailnejšia informácia o nálezových kontextoch. Hroby nevytvárajú v teréne zoskupenie, ktoré by sme mohli považovať za veľkomoravské pohrebisko, i keď detské hroby č. 1 a 3/77 sa nachádzali relatívne v nevelkej vzdialenosti od seba. Pravdou je, že pri stavbe hotela Flóra nebol spravený predstihový archeologický výskum a my nemôžeme úplne vylúčiť, že sa v týchto miestach nachádzali hroby, ale dôkazy nie sú. Avšak okolo všetkých hrobov v polohe č. 3 bola preskúmaná pomerne rozsiahla plocha, na ktorej sa nachádzali len sídliskové objekty, čo v preskúmaných miestach existenciu pohrebiska vylúčilo.

Spresnením situovania preskúmaných hrobov na pláne polohy č. 3 môžeme pozorovať zaujímavú skutočnosť, že sa všetky nachádzajú približne v strede plochy opevneného areálu v línii zhruba J-S (obr. 8). Zatiaľ nám spracovanie nálezov nedovoľuje posúdiť, či ide o náhodu alebo hlbšiu príčinu.

Z pohľadu rámcového datovania dva hroby (1 a 3/77) obsahovali nálezy klasického veľkomoravského horizontu (obr. 16: 1) a jeden hrob nálezy po veľkomoravského obdobia z prvej tretiny 10. storočia (1/75). Hrob 2/77 neobsahoval kultúrne výraznejšie archeologické nálezy, v blízkosti sa našla ostroha s háčikmi. Všetky hroby boli veľmi plytko zahĺbené. Podrobnejšie spracovanie hrobových nálezov spolu s antropologickou analýzou pripravujeme na inom mieste.

Obr. 17 Hradisko I poloha č. 3 kataster Spišské Tomášovce. 1–3 rôzne typy predveľkomoravských a veľkomoravských ostrôh zo sídliskových situácií

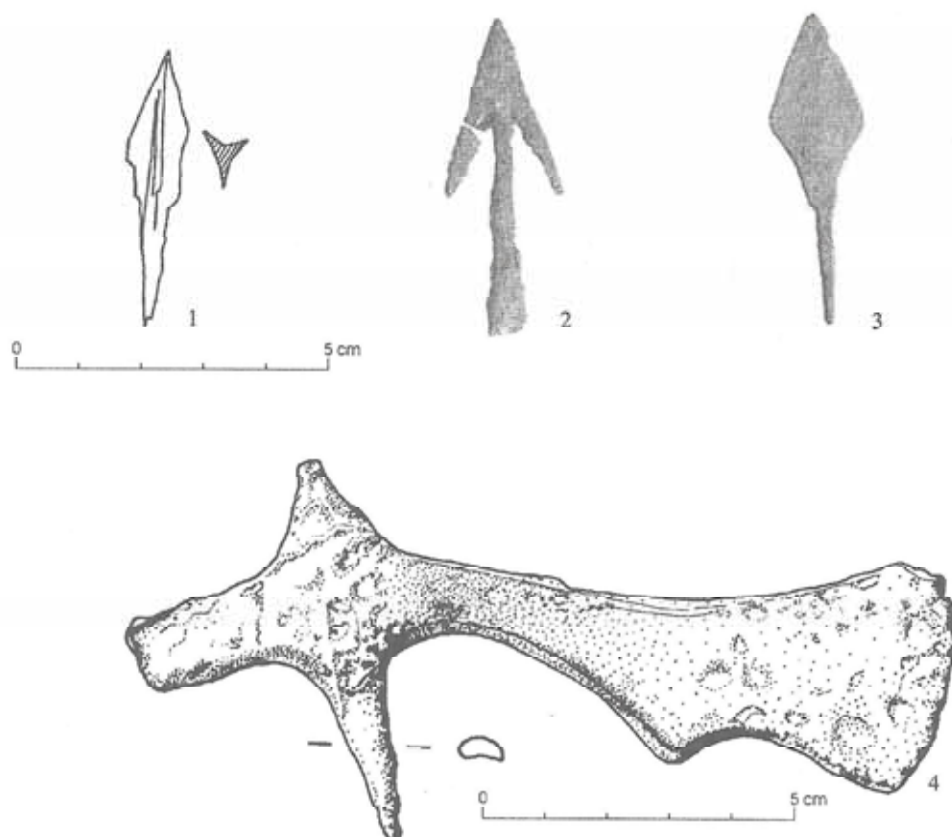
Výrazné nálezy predveľkomoravského a veľkomoravského horizontu

Danica Staššiková-Štukovská

Zo sídliskových objektov a kultúrnych vrstiev polôh lokality Hradisko I pochádza široká paleta predmetov, o ktorých bola dosiaľ odborná verejnosť len útržkovite informovaná (Javorský 1977, obr. 93–98; Béreš – Šalkovský 1978, obr. 6–8; Béreš – Štukovská 1980, obr. 15–18;). Z výstroje mužov k dôležitým nálezom lokality patria ostrohy, a to staršie typy s háčikmi, ako i mladšie s platničkami (obr. 17), ktoré boli nájdené hlavne na polohe č. 3. Jazdeckú zložku dokladajú tiež nálezy fragmentov zubadiel. Zo zbraní najväčší súbor tvoria hroty šípov so spätnými krídelkami, ako i rombického tvaru (obr. 18: 1–3), sekera – bradatica pochádza z detského hrobu č. 1/77 (obr. 18: 4). S rybolovom zrejme súvisel nález kovového háčika na ryby. Relatívne veľký súbor predmetov predstavujú rôzne nože, ktoré žiaľ nemajú veľkú relatívno-chronologickú vypovedaciu platnosť. Nálezy spojené so ženami predstavujú sklené a fajansové koráliky, sklený gombík a strieborné a bronzové náušnice. Do okruhu dokladov o prítomnosti remesiel patria z nástrojov rôzne kostené prevliekače, šidlá, prasleny, žarnovy, brúsky a fragmenty kadlubov, ako i ďalších zatiaľ bližšie neurčených fragmentov kovových i kamenných predmetov. Málo vyčerpaným prameňom sú nálezy trosky, škvary a rôznych odpadových produktov metalurgickej a hutníckej činnosti. K ojedinelým nálezom dokladajúcim prítomnosť vysokej sociálnej vrstvy patrí fragment plechového bronzového kovania so zachovaným nitom s podložkou, na ktorom je rozpoznateľná výzdoba na puncovanom pozadí. Žiaľ, fragment je natoľko malý, že podobu pôvodnej výzdoby nedokážeme rekonštruovať. Drobný, dokonale vypracovaný nit je dôkazom, že kovanie bolo pripevnené pravdepodobne na organickú podložku. Ďalšie spracovanie a hlavne prípadné analógie možno spresniť tieto prvotné interpretácie.

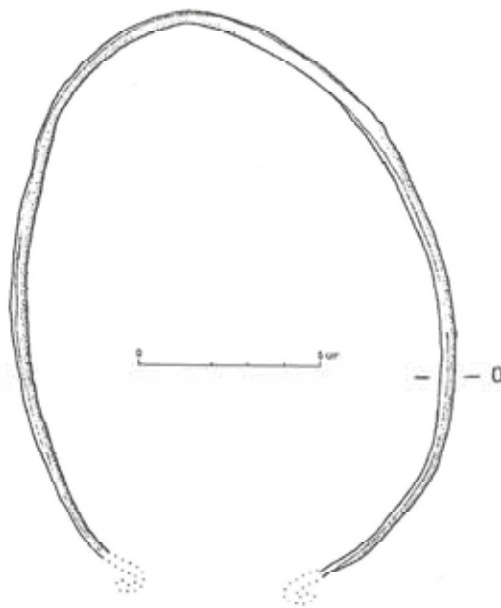
Určité spresnenia priniesla i detailnejšia analýza troch najvýznamnejších dosiaľ publikovaných predmetov z predveľkomoravských horizontov. Ide o dve ozdobné kovania nákončia remeňa avarskej proveniencie a fragment predmetu interpretovaný ako „nákrčník“ rovnakej proveniencie (Javorský 1977, obr. 93: 3; obr. 94: 3; obr. 97:10; Profantová 1992, 699, Taff. 47: 1,4; Taff. 48: 6). Podrobnejšie spracovanie predmetov sa pripravuje do tlače, preto tu zverejníme len niektoré základné spresnenia.

Chemickou analýzou zloženia sa ukázalo, že všetky tri predmety sú z rôznej zliatiny farebného kovu. Nákončie zdobené kruholistou úponkou (obr. 16: 2) bolo zhotovené z bronzu s obsahom do 77 % medi, asi 14 % cínu, okolo 10–12 % olova, 1–2 % železa a 1 % striebra, teda cínovo-olovnatého bronzu. Rámové ozdobné kovanie opaska (obr. 16: 3) bolo zhotovené z cínového bronzu (prítomnosť Sn 12 %), s malou prímiesou Ag (1,6 %) a 6% Pb. Tzv. „nákrčník“ bol zhotovený z temer čistej medi (90,01 %), s malým podielom olova (6,97 %). Najviac upresnení sa týka tzv. „nákrčníka“ (obr. 19). Na rozdiel od nákrčníkov na avarských pohrebiskách, ktorých drôt bol okrúhleho prierezu, nález zo Spišských Tomášoviec je plochý pásik. Rozdiely sú i v podobe zapínania predmetu, ktoré tak ako je publikované (Javorský 1977, obr. 94: 3; Profantová 1992, 699, Taff. 47: 4) sa u nákrčníkov nevykytuje, lebo by bolo nefunkčné (pozri Zábojník 2004, 59–60, obr. 28). Takto ukončené bývali medené hrivny doby bronzovej (Junghans et al. 1960, Taf. 2: 25–35, Taf. 5: 122–126, Taf. 7: 192–195 atď.), nakoľko očká na koncoch neslúžili k zapínaniu ako je to u nákrčníkov, ale k uchytieniu na drôt spolu s ostatnými hrivnami, pretože sa takto prepravovali. Od nálezov hrivien doby bronzovej sa však predmet zo Spišských Tomášoviec tvarovo líši, teda s nimi časovo a kultúrne nesúvisí. Treba tiež poznamenať, že ukončenie predmetu nespráv-

Obr. 18 Výber z nálezov včasnostredovekých zbraní z polohy č. 3:
1–3 rôzne typy hrotov šípov; 4 – sekera z hrobu 1/77. Mierky sa vzťahujú ku kresbám

ne interpretovaného ako „nákrčník“ sa nezachovalo, nemožno však vylúčiť, že pôvodne pri vyzdvihnutí a pred rekonštrukciou bol spôsob ukončenia aspoň pri jednom konci rozpoznateľný. Analogické predmety – kovový pásik ukončený aspoň na jednom konci očkom sa podarilo zistiť v nálezoch z Mikulčíc a v depote z Moravského Jána (Profantová 1992, Taf. 20: 11; Taf. 41: 10). V oboch prípadoch ide o pásik ukončený háčikmi, v prípade nálezu z Mikulčíc sa spomína zloženie z medi (Profantová 1992, 679, Nr. 594-10 945/64). Z týchto dôvodov by sa pravdepodobne nález zo Spišských Tomášoviec nemal spájať s „nákrčníkmi“, ale skôr s okruhom u Slovanov málo známych surovinových polotovarov medi a jej zliatin. Teda považujeme ho za niečo ako hrivnu, surovinový polotovar olovom upravenej medi, resp. olovnateho bronzu. I keď výskum výroby šperkov z farebných kovov v predveľkomoravskom a veľkomoravskom období je v začiatkoch, doterajšie archeologické nálezy a interdisciplinárne výskumy včasnostredovekých nálezov strednej Európy ukazujú využívanie širokého spektra klenotníckych techník (Klanica 1974; Wolters 1983; Longauerová – Longauer – Čilinská 1991; Profantová 1992; Galuška 1998 a i.). Pri výrobe týchto šperkov sa dá predpokladať používanie rôznej formy zliatin a pájok z farebných

Obr. 19 Hradisko I, poloha č. 3, objekt 14/76.
Pravdepodobne polotovár olovom upravenej medi,
pôvodne považovaný za nákrčník avarskej proveniencie.
Predveľkomoravský horizont

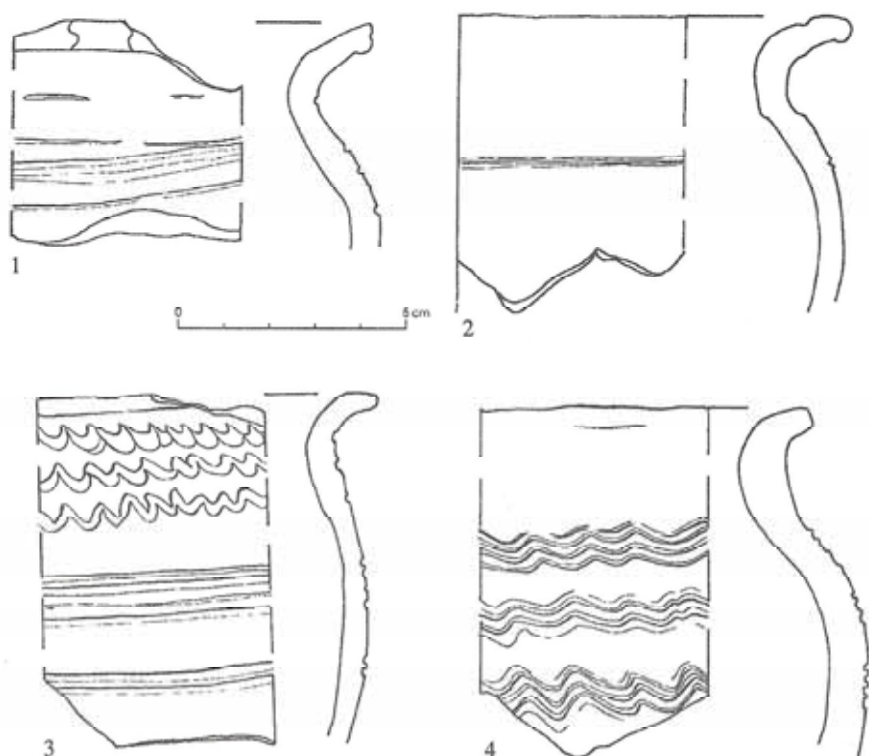
kovov (napríklad pri spájaní jednotlivých dielov náušnic, pri filigráne, plátovaní, nielle alebo tausii, prípadne pri odlievaní bronzov, nepravnej granulácii a ďalších špecifických klenotníckych činnostiach) pri výrobe podunajského alebo veligradského šperku cudzími alebo domácimi majstrami. Otázkou ďalšieho výskumu zostávajú zdroje farebných kovov a forma akou sa k šperkárom dostávali? O existencii šperkárskych dielní vo veľkomoravských centrách dnes už nemôže byť pochyb (napríklad Klanica 1974; Galuška 1989; Bialeková 2002). V týchto kontextoch hľadať súvis „hrivny“ z nálezov polohy č. 3 lokality Hradisko I Spišské Tomášovce – Smižany, ako jednej z foriem potencionálnych polotovarov zliatiny farebného kovu určeného pre šperkársku výrobu vo veľkomoravskom období, nie je nepravdepodobné. Výskum využívania surovínových zdrojov z rudných ložísk na Slovensku v období veľkomoravskom je zatiaľ na začiatku, ale javí sa veľmi pravdepodobný (Bialeková 1977a; Kučera

1974, 227–246 a i.). Otázkou ďalšieho výskumu okrem objavenia priamych dokladov včasnostredovekej baníckej a hutníckej činnosti súvisiacich s farebnými kovmi v oblasti dolného Spiša je tiež existencia a forma polotovarov farebného kovu, ktoré sa vo veľkomoravskej šperkárskej výrobe zrejme používali. Viac-menej hypotetická interpretácia nálezu hrivny z polohy č. 3 z lokality Hradisko I určitým spôsobom tiež upozorňuje na nedostatok poznatkov nielen o forme, ale i transporte polotovarov farebného kovu pre včasnostredovekú šperkársku výrobu.

Keramika

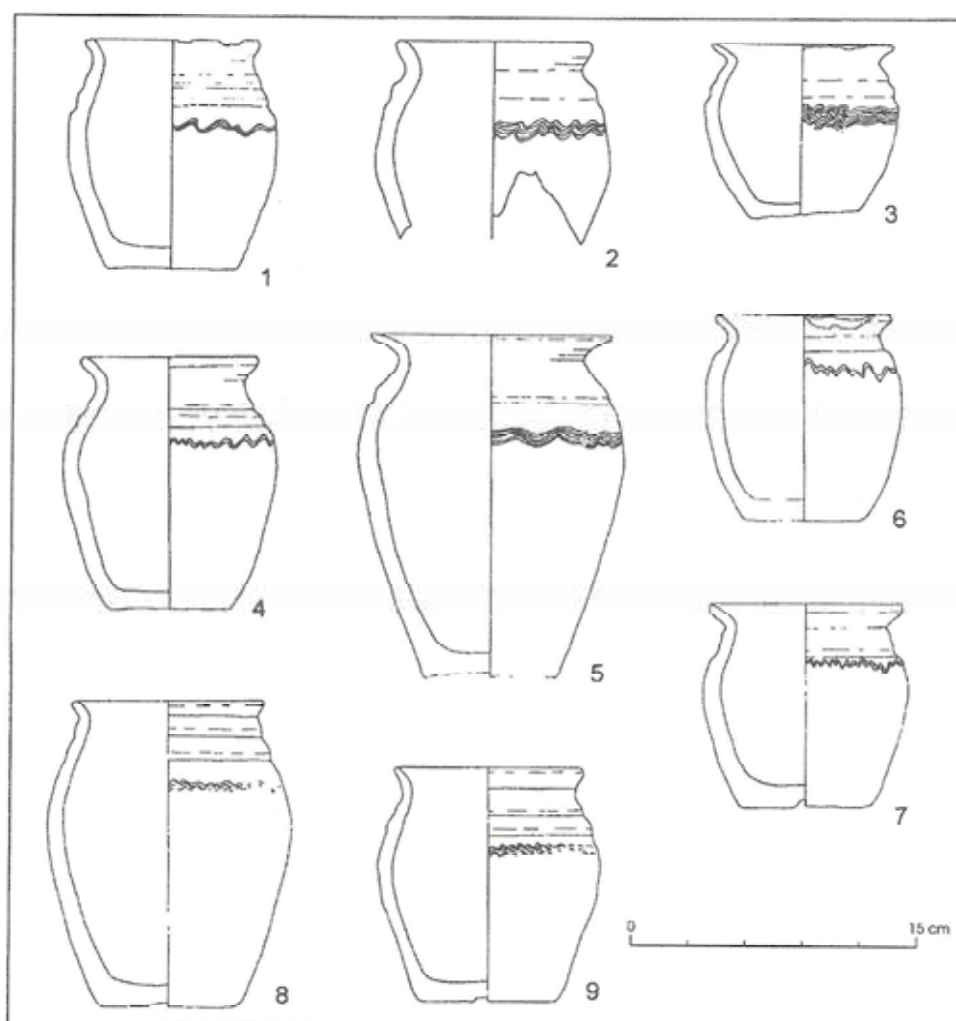
Danica Staščíková-Štukovská

Nálezy keramiky – ako tradične v stredoeurópskej archeológii – tvoria počtom najbohatší súbor nálezov z obdobia včasného stredoveku aj na lokalite Hradisko I. Popri obecné známom štýle rytej a vtlačovanej jednoduchej i hrebeňovej, prípadne kombinovanej výzdoby prevažne hrncovitých tvarov slovanskej keramiky predveľkomoravského a veľkomoravského obdobia, odbornej verejnosti informatívne priblíženej vo viacerých príspevkoch o lokalite Hradisko I (Javorský 1977, obr. 90: 11; 93: 4,10; 94: 4–12; 95: 5–8; Béreš – Šalkovský 1978, obr. 6,8; Béreš – Štukovská 1980, obr. 16: 7; 17: 1–6; 18: 2–4; Béreš – Javorský – Slivka 1987) sa tu objavujú nálezy, ktoré nepatria k celkom bežným. Popri grafitovej keramike, na ktorú bolo upozornené už dávnejšie (Javorský 1977, obr. 90: 11), čo prispelo i k využitiu tohto nálezu v novšej, širšie koncipovanej štúdii (Fusek

Obr. 20 „Rippenschulterkeramik“ z polohy č. 3 lokality Hradisko I v Spišských Tomášovciach

– Spišiak 2005, 307, 319), treba upozorniť na nálezy črepov keramiky s výrazným hrdlom, zdobené „vývalkovitým odstupňovaním niekedy i v podhrdlí“, po nemecky nazývanej i „Rippenschulterkeramik“ (obr. 20). V kontextoch veľkomoravskej kultúry výraznejšie na tento typ nádob upozornili nálezy z pohrebiska v Dolních Věstoniciach (Poullík 1948–1950, 73, 86–89), ktoré sa nazývajú nickedy i tzv. „dolnověstonický“ typ keramiky (napríklad Turek 1973, 291–292). Pôvod tejto skupiny keramiky na území Veľkej Moravy nie je celkom objasnený, dávnejšie sa hľadala súvislosť s tornowským typom keramiky vyčleneným J. Herrmannom (1966, 53), ktorý podľa niektorých bádateľov vyrastal z výrobných tradícií sťahovania národov na území Sliezska a Malopolska (Herrmann 1966, 126). Iný názor hľadal v profilovanej keramike v Polabí vplyvy poznatkov z Moravy (V. Nekuda 1971, 110). Dnes sa v tejto skupine keramiky (obr. 20) rozpoznáva rad lokálnych typov vypracovaných najmä nemeckými, českými a poľskými bádateľmi, napríklad Dolní Věstonice, Gostyń, Bruszczewo Gwiezdzin, Tornow, Fresendorf, Woldeg, Libočany, Zabrušany, pričom sa pôvod hľadá vo vplyvoch z územia Veľkej Moravy, prípadne juhovýchodu (prehľad k problematike Biermann 2000, 267–280; Brzostowicz 2002, 41). V súvislosti s nálezmi keramiky „dolnověstonického“ typu „vývalkovito odstupňovanej výzdoby podhrdlia“ sa v Čechách poukazuje na početnosť nálezov v sídliskových horizontoch v porovnaní so sporadickými nálezmi vo veľkomoravských sídliskových centrách

Obr. 21 „Rippenschulterkeramik“ z Dolních Věstoníc: 1–7
a Gostyń-u: 8,9 (prevzaté od F. Biermann 2000, Abb, 180, s. 269)

na Morave, s výnimkou pohrebiska v Dolních Věstoniciach a na relatívnu starobylosť nálezov, ako i lokálne osobitosti v regiónoch severozápadných a stredných Čiech (Turk 1973, 291–292; Šolle 1979; Princová-Justová 1994, 198–199). Súborné spracovanie nálezov v Európe viedlo F. Biermanna k záveru, že s „Rippenschulterkeramik“ je potrebné rozlišovať rad technologických aspektov, ktoré súvisia s technickou úrovňou viazanou na rôzne epochy a kultúrne okruhy (Biermann 2000, 276). Z hľadiska chronologického najstaršie nálezy sú datované do 6. až 8. storočia v oblastiach so silnými ne-skoroantickými alebo byzantskými vplyvmi, do 9. storočia okrem Dolních Věstoníc (obr. 21: 1–7) patria i severoeurópske lokálne skupiny (teda Gostyn, Bruszczewo, Tornow atď.),

nálezy v Čechách sú datované do 9. až 10. storočia (Turek 1973; Šolle 1979; Princová-Justová 1994; Biermann 2000, 276). Pre „Rippenschulterkeramik“ na lokalite Hradisko I je dôležité, že pôvod poľských nálezov niektorí autori hľadajú v tradíciách Veľkej Moravy (Brzostowicz 2002, 41). Z pohľadu rozšírenia „na hrdle a v podhrdlí profilovanej keramiky“ (Rippenschulterkeramik) na Slovensku sa jej nevenovala špeciálna pozornosť alebo aspoň nám nie je známa žiadna zhrňujúca práca venovaná týmto keramickým nálezom, takže chýba súhrnnejšia informácia o rozšírení v sídliskových kontextoch. Na možný výskyt tejto keramiky na včasnostredovekých sídliskových lokalitách na Slovensku upozorňujú napríklad nálezy na hradisku v Mužli-Čenkove (Hanuliak – Kuzma – Šalkovský 1993, Taf. 109: 2,8; 141: 2), v Nitre (Březinová 2006, obr. 30 : 1) a v Pobeďime (Bialeková 1990, 197, obr. 9: 1, 10: 7). Nie je však vylúčené, že podobne ako vo veľkomoravských centrálnych hradiskách na Morave sú tieto nálezy zriedkavejšie v sídliskových kontextoch v Čechách. Podľa publikovaných informácií sa dolnověstonický typ tejto skupiny keramiky ojedinelo vyskytol na viacerých včasnostredovekých pohrebiskách na Slovensku, napríklad na pohrebisku v Pobeďime hrob 20/71 (Bialeková 1990, s. 197; Vlkolinská 1996, 313, Taf. IV: 3), hrob 495 v Čakajovciach (Rejholcová 1995, tab. LXXIX: 3), hrob 9 v Bojničkách (Bialeková 1993, obr. 9: 9; 13: 2a) a hrob 371 v Borovciach (výskum autorky). V slovenských včasnostredovekých hrobových nálezoch teda zatiaľ tzv. dolnověstonický typ „Rippenschulterkeramik“ netvorí štatisticky výraznejšiu koncentráciu na pohrebisku alebo v regióne, ako je to napríklad na Morave v okolí Mikulova. Nálezy tohto typu keramiky na Hradisku I v Spišských Tomášovciach – Smižanoch, vzhľadom na geografické situovanie lokality, môžu perspektívne tiež prispieť k otázke vzťahov územia Spiša k príľahlej časti Poľska, ako i spresneniu pôvodu tejto zaujímavej skupiny keramiky v kontextoch predveľkomoravskej a veľkomoravskej kultúry. Dôležité bude vyšpecifikovať početnosť výskytu „Rippenschulterkeramik“ v porovnaní s inými typmi keramiky, väzbu na horizonty Hradiska I a prípadné regionálne špecifiká, ktoré by sme na Spiši mohli očakávať.

Poznámky k historicko-archeologickému postaveniu lokality vo včasnom stredoveku (8. – 13. storočie)

Danica Stašštková-Štukovská

V sedemdesiatych rokoch minulého storočia bol o lokalite Hradisko I publikovaný rozsiahlejší príspevok s historicko-archeologickými interpretáciami funkcie a vývoja lokality (Javorský 1977), ktorý sa opieral o predbežné pozorovania detailnejšie nevyhodnotených nálezov (doteraz bez nálezovej správy vid tabela 1). Tieto interpretácie sú široko preberané (najväčší priestor v tomto smere venoval hradiskám zo Slovenského raja D. Čaplovič 1998, 20, 40, 103–107, obr. 42–43, 114, 140; 1999, 337–338). I keď sa to javí málo pravdepodobné, ale nemožno vylúčiť, že i podrobnejšie spracovanie archeologickej materiálnej kultúry výraznejšie nezmení tieto hypotetické a predbežné historicko-archeologické interpretácie vzniku, funkcie a zániku Hradiska I v regióne dolného Spiša a dejín Veľkej Moravy (napríklad Javorský 1977, Bialeková 1997, 36; Čaplovič 1998, 103–107; 1999, 337–338; Ruttkay 2002, 109, 110). Avšak detailnejšie spracovanie archeologických nálezov už vo svojich začiatkoch prináša novú kvalitu pohľadu na včasnostredovekú materiálnu kultúru lokality a jej nálezové kontexty a nemožno tiež vylúčiť, že povedie k viac či menej odlišným historicko-archeologickým záverom oproti dosiaľ

publikovaným hypotézam. Doterajší stav poznatkov a spracovania archeologických nálezov lokality Hradisko I Spišské Tomášovce-Smižany nám zatiaľ nedáva priestor na potvrdenie alebo vyvrátenie už publikovaných historicko-archeologických interpretácii vzniku, funkcie a zániku lokality. Potrebne je však poukázať na pravdepodobné a otázne historicko-archeologické závery v miere, ako nám to úvodné kroky systematického spracovania nálezov lokality dovoľujú.

Vznik opevnenia hradiska bol datovaný do záveru 8. storočia s tým, že mu predchádzalo staršie osídlenie zo 7. – 8. storočia (Javorský 1977, 163–164). I keď sme spochybnili určenie predmetu z objektu 14/76 respektíve č. 63 ako nákrčníka avarskej proveniencie, čo možno mení datovanie objektu, ale existenciu osídlenia lokality v predveľkomoravskom období to neovplyvňuje. Okrem ozdobných kovaní avarskej proveniencie (obr. 16: 2,3) existenciu tohto horizontu dokladá najmä nález fragmentu ostrohy s háčikom (obr. 17: 1). Veľkú rezervu v spresnení relatívno-chronologického datovania najstaršieho osídlenia lokality má keramika (obr. 20) a zrejme i iné dosiaľ nespomínané nálezy šperkov a zbraní, ktoré uvedený horizont materiálovo i relatívno-chronologicky spresnia. K otázke vzniku včasnostredovekej fortifikácie už v predveľkomoravskom období zatiaľ nič je možné sa z dosiaľ vyhodnotených nálezových kontextov zodpovedne vyjadriť. Je však zrejmé, že okrem včasnostredovekého opevnenia tu existovalo rovnako mohutné opevnené sídlo už v dobe rímskej a prítomnosť nálezov nedávno objavenej a málo známej severokarpatskej skupiny neskorej doby rímskej až obdobia sťahovania národov doložené výraznými nálezmi na Hradisku I (obr. 5: 1) otvára prinajmenšom otázku kontinuity a diskontinuity tejto lokality ako centrálného sídla v dobe rímskej mladšej i neskorej, ako i obdobia sťahovania národov a dôvodov prečo k tomu istému významu lokality dochádza i vo včasnom stredoveku. Táto skutočnosť zároveň otvára otázku materiálovej náplne 5. až 7. storočia, ktorú na úrovni dnešných poznatkov o Spiši máme dosť torzovitú a tiež otázku vzťahu včasnoslovanskej kultúry k predchádzajúcemu obdobiu v oblasti kontinuity či diskontinuity života. Riešenie týchto otázok je nevyhnutné k pochopeniu procesov, ktoré viedli k vzniku predveľkomoravského a veľkomoravského opevneného hradiska a jeho funkcii na území dolného Spiša ako i správnej interpretácii a definovaniu najstaršej materiálnej kultúry včasného stredoveku na lokalite Hradisko I a tým i k správne datovaniu sídliskových objektov a kontextov ako i detailov fortifikácie, jej vzniku, premien a vývoja. Z doterajších historicko-archeologických výskumov je zrejmé, že včasnostredoveký Spiš sa vyvíjal samostatne, v úplne inej kultúrnej i geografickej situácii ako centrá Nitrianskeho kniežatstva (k problematike pozri Bialeková 1997), a preto by sa vývoj tohto hornatého regiónu mal vyšpecifikovať z regionálnych archeologických nálezov a historických súvislostí. Až na základe týchto analýz bude potom možné pristúpiť k interpretáciám procesov, ktoré viedli k vzniku osídlenia a opevnenia polôh č. 1, 2 a 3, ako i spresneniu ich funkcie a vzájomnému vzťahu v čase i priestore celého Hradiska I.

Možno považovať za zaujímavé, že v materiálnej kultúre Hradiska I i v predveľkomoravskom období nachádzame analógie s lokalitami na Považí a Morave prejavujúce sa v prítomnosti predmetov avarskej proveniencie, tvaroch keramiky, fortifikácii a ďalších kontextoch, ktoré môžu byť svedectvom o analogických procesoch formovania sa slovanskej mocenskej elity na regionálnej úrovni. Predpoklad lokálnych osobitostí Spiša to však nevyklučuje, len ich zatiaľ nemáme vyšpecifikované. V týchto kontextoch treba vo včasnostredovekých nálezoch na Hradisku I upozorniť na zatiaľ chýbajúce nálezy jazykovitých kovaní opaska alebo garnitúry ostrôh ovplyvnených karolínskou kultúrou, ktoré sú typic-

kou súčasťou blatnicko-mikulčického horizontu hradísk na juhozápadnom Slovensku, napríklad – Nitra-hrad, Pobedim, Bojná-poloha Valisko, Čakajovce-poloha Kostolné, Smolenice (Bednár 2001, obr. 3; Bialeková 1977b,) a nachádzajú sa i ďaleko na severe napríklad Detva-poloha Kalamárka (Šalkovský 2004, 383–385) alebo Ostrá skala nad Vyšným Kubínom (Turčan 2004, obr. 2: 1,3,5). Nálezy avarskej proveniencie sa na Hradisku I Spišské Tomášovce – Smižany našli (obr. 16: 2,3), a to v prípade rámového kovania (obr. 16: 3), keď ide o zatiaľ jediný nález tohto typu na slovanskom hradisku, čo môže byť opäť indíciou zatiaľ bližšie neobjasnených lokálnych špecifik i vo sfére vzťahov s avarským kaganátom v predveľkomoravskom období.

Stopy katastrofického zániku Hradiska I boli predbežne interpretované z pozostatkov časti zhorenej fortifikácie v polohe č. 3 (k fortifikácii pozri viac v časti P. Šalkovského). V súvislosti s touto nálezovou situáciou bola vyslovená hypotéza zániku Hradiska I v dôsledku etatizačných procesov veľkomoravských panovníkov v druhej polovici 9. storočia, čoho následkom mal byť lokačný posun politicko-správneho centra na nevelmi vzdialené Hradisko II kataster Smižany (Javorský 1977, 164; Čaplovič 1998, 109 a i.). V súvislosti s touto interpretáciou sa príliš neupozorňuje na konkrétnu vzdialenosť oboch hradísk a to je necelých 1000 m (obr. 3). Presun významu jedného správneho centra na iné v rámci jedného katastra je v histórii bežný, ale vzdialenosť oboch hradísk sa z pohľadu lokačných posunov centrálného sídla zdá príkrátka. Hlavne ak sa i z pohľadu nevyhodnotených nálezov nedá vylúčiť súbežné osídlenie oboch hradísk v klasickom veľkomoravskom ako i povelkomoravskom období. Poukazujú na to dosiaľ analyzované nálezy z Hradiska I, z polohy č. 3 v katastri Spišských Tomášoviec (obr. 16: 1, 17: 3, 18: 1-4), čo zánik Hradiska I v klasickom veľkomoravskom stupni veľmi nepotvrďuje. Zoskupenie včasnostredovekých hradísk so vzdialenosťou okolo 1 000 m, ako to máme doložené s lokalitami Hradisko I a Hradisko II na Spiši, nie je na Slovensku jediné. Podobná situácia je v dolnej časti stredného Pohronia (hradisko Grác na vrchu Pipíška v katastri Malých Kozmáloviec sa nachádza asi 1 km od hradiska Hrádze v katastri Tlmáč (Habovštiak 1973, obr. 1, 21), ako i pri sútoku Moravy s Dunajom, kde sú do 1 000 m od seba vzdialené hradisko „Lom“ a „Na pieskach“ v katastri Devínskej Novej Vsi (Kraskovská 1962, 241; 1966, 147). V týchto prípadoch sa uvažuje o vojensko-strážnej funkcii hradísk (posledne k problematike Hulínok – Čajka 2004, 95–96). Viac výrazne opevnených polôh vo vzdialenosti do 1000 m má i samotná Nitra, a to hradisko na hradnom kopci považované za centrálné, opevnený Vášok a hradisko Martinský vrch, ktoré tvorili základ centrálného politicko-mocenského centra a duchovného strediska (Ruttikay 1999, 305–309; Bednár 2001, obr. 4). Všetky tri spomínané nitrianske polohy však boli samostatné opevnené hradiská so vzdialenosťou 500 až 1 000 m od seba. Tieto príklady nám ukazujú minimálne dve ďalšie možnosti interpretácie vzťahu lokalít Hradisko I a Hradisko II na Spiši, ktoré v tejto fáze spracovania nálezov nemôžeme tiež úplne vylúčiť. Treba však zdôrazniť, že pre nálezovú situáciu veľkomoravských hradísk sú bežnejšie väčšie vzdialenosti ako 1 000 m, napríklad v hornej časti dolného Považia hradiská Pobedim a Majcichov (asi 40 km), prípadne Pobedim-Hrádok (asi 10 km) alebo Pobedim-Ducové (10 km). Podobne na južnej Morave veľkomoravské centrá Mikulčice – Staré Město – Břeclav-Pohansko (vzdialenosti asi 39 a 18 km) atď. (k nálezovej situácii včasnostredovekých hradísk na Slovensku pozri P. Šalkovský 1988, 380–386; 2002, obr. 1; k otázke funkčného členenia slovanských hradísk posledne Hulínok – Čajka 2004, 90–97 s ďalšou literatúrou). I pri lokačných posunoch hospodársko-správnej funkcie, ako sa uvažuje

v prípade hradiska v Pobeďime a dvorca v Ducovom (Ruttkey 1998, 411), ide o vzdialenosť výrazne väčšiu ako 1 km. Z týchto dôvodov publikované interpretácie lokality Hradisko I ako územno-správneho centra, jeho zánik v klasickom veľkomoravskom horizonte v súvisi s etatizačnými procesmi Veľkej Moravy a s lokačným posunom významu na Hradisko II, treba považovať za archeologickými nálezmi a kontextami slabšie doloženú hypotézu s mnohými nezodpovedanými otázkami a nie za skutočnosť.

Z historických správ vieme, že na začiatku 10. storočia po zániku Veľkej Moravy, ku ktorej patrila aj oblasť Spiša, sa územie dnešného Slovenska postupne stalo súčasťou Uhorského kráľovstva, ktoré stabilizovalo svoju moc v 13. storočí. Predpokladá sa, že v 10. až 13. storočí si niektoré lokálne regionálne centrá udržiavali svoju moc (k historickej problematike pozri: Steinhübel 2004, 215–218; Števík 2005, 9–12). Súčasťou decentralizácie moci pôvodného slovanského obyvateľstva a správneho systému bolo tiež zakladanie nových foriem šľachtického majetku ako i správnych centier mimo sídiel pôvodného slovanského etnika (Čaplovič 1998, 107–108). Tak sa vysvetľuje i 4 až 5 km vzdialenosť intravilánu dnešných Spišských Tomášoviec, ktoré sa vytvorili okolo šľachtického panstva doloženého od 13. storočia pod názvom „Tybe Curia“ (Števík 2005, 22), do dnešných dní ľudovo nazývané „Kuratyba“. Archeologická materiálna náplň horizontov 10. – 12. storočia dolného Spiša je tiež veľmi torzovito rozpracovaná, čo sťažuje spresnenie vývoja a konca života na lokalitách Hradisko I a II. Zatiaľ sa výrazné nálezy 11. a 12. storočia na lokalite Hradisko I nevyskytli, čo však neznamená že sa neobjavia a existenciu týchto nálezov na Hradisku II nemožno ani potvrdiť ani vyvrátiť, nakoľko sa týmto nálezom ešte nevenovala pozornosť. Z historických správ vieme, že proces ustálenia uhorsko-poľskej hranice na hlavnom hrebeni Karpát sa dovŕšil na konci 11. storočia. V tomto období ešte Spiš netvoril samostatnú administratívnu jednotku, ale ako súčasť lesného domnia (Turniansky Čierny les) prináležal k Boršódskému komitátu, ktorého centrum sa nachádzalo južne od územia Spiša. Podľa iných autorov podliehal v staršom období Gemeru. Ku vzniku spišského komitátu dochádza v druhej polovici 12. storočia. Pre obdobie 11. a 12. storočia bolo charakteristické, že veľká časť územia a obyvateľstva jednotlivých komitátov patrila pod niektorú z foriem správy panovníckeho majetku (historické údaje k vývoju Spiša v 10. – 12. storočí prevzaté od autorov Steinhübel 2004, 215–218; Števík 2005, 9–12). V tejto situácii v 10. – 12. storočí si lokality Hradisko I a II mohli podržať svoj pôvodný regionálny význam (Javorský 1977), ktorý môžu bližšie objasniť podrobné analýzy archeologických nálezov z doterajších výskumov. Umožní nám to tiež v materiálnej kultúre detailnejšie spoznať kontinuálny vývoj ako i diskontinuitné vplyvy na pôvodnú lokálnu včasnostredovekú kultúru v procese hospodársko-politického začleňovania Spiša do sféry uhorského štátu.

Záverčné úvahy

Danica Staššiková-Štukovská – Peter Šalkovský

Výsledky dlhoročného archeologického výskumu polykultúrnej lokality Hradisko I Spišské Tomášovce – Smižany z pohľadu stavu dokumentácie možno označiť za problematické, nie však beznádejné pre ďalšie spracovanie. Optimizmus v tomto smere dovoľujú i výsledky čiastočných spracovaní vybraných problémov, na ktoré sme vyššie upozornili (napríklad Soják 1998, 2003 a i.). Nedá sa pochybovať o tom, že nálezy z lokality Hradisko I, ako i samotná lokalita majú kľúčový význam pre detailnejšie spoznanie archeologického

vývoja dolného Spiša v dobe medenej a bronzovej ako i železnej. Z pohľadu dnešného stavu poznatkov o mladšej a neskorej dobe rímskej sa javí neobyčajne dôležitá otázka kontinuity a diskontinuity medzi kultúrou púchovskou a osídlením neskorej doby rímskej. Tiež spresnenie materiálnej náplne severokarpatskej skupiny a jej materiálnej náplne, ako i časového výskytu na lokalite Hradisko I Spišské Tomášovce – Smižany. V kontexte interdisciplinárnych poznatkov archeobotaniky a petrografie sa javí možnosť upresnenia detailov vzťahu osídlenia a prírodného prostredia v okolí Hradiska I, ako aj Hradiska II.

Obdobie včasného stredoveku, ktorému sme venovali značnú pozornosť je dôležité z viacerých hľadísk. Hradisko I je jednou z mála preskúmaných archeologických lokalít na Spiši, na ktorých je možné spresnenie náplne materiálnej kultúry pre obdobie 8. – 12. storočia s možnosťou špecifikácie regionálnych osobitostí, ako i riešenie otázok kontinuity a diskontinuity života v 5. – 7. storočí. Otvorenou zostáva otázka procesov, ktoré viedli k vzniku tohto sídelného útvaru, jeho funkcii a vzťah k blízkeму Hradisku II. Význam lokality pre obdobie včasného stredoveku podčiarkuje i nadmorská výška (507–567 m n.m.) – je to jedno z našich najvyššie položených preskúmaných veľkomoravských hradísk.

Spresnili sme interpretáciu predmetu považovaného za nákrčník, ktorý považujeme skôr za polotovar upravenej medi. Vzhľadom na výskyt analogických nálezov v depote z Moravského Jána a v centrálnom veľkomoravskom hradisku v Mikulčiciach, ako i existencii šperkárskych dielní vo veľkomoravskom prostredí, sa otvára otázka konkrétnych podôb polotovarov farebných kovov vo včasnom stredoveku. V súvisi s nálezom v Spišských Tomášovciach je otázkou ďalšieho výskumu spresniť pravdepodobný súvis osídlenia s rudnými ložiskami a podoby jeho využitia.

Dôležitým doplňujúcim nálezom pri upresnení náplne jednotlivých horizontov a riešení vzťahov s inými územia sa popri grafitovej môže stať najmä keramika zdobená plastickými líniami na krku – „Rippenschulterkeramik“. Otázka jej pôvodu vo veľkomoravskej kultúre na Spiši ako i frekvencia výskytu na území dnešného Slovenska ešte nebola riešená.

Druh použitej fortifikácie a typy obytnej architektúry podhradia naznačujú nielen domáce regionálne osobitosti tunajšieho slovanského osídlenia, ale aj jeho interakcie tak k juhozápadu, ako i severu v dobe od 8. do 10. storočia.

Ako pracovné hypotézy s mnohými otvorenými otázkami je potrebné označiť publikované interpretácie o zániku lokality v procese etatizácie Moravského kniežatstva a tiež lokálnych posunov – preberanie správnej funkcie regiónu Hradiskom II. Dôležitou sa javí otázka detailnejšieho vyšpecifikovania funkcie oboch hradísk a náplne materiálnej kultúry predveľkomoravských a veľkomoravských horizontov, ako i 10. – 12. storočia.

Zdôrazňovať význam lokality Hradisko I v Spišských Tomášovciach – Smižanoch pre hlbšie poznanie vývoja regiónu dolného Spiša od včasnostredovekého obdobia po začiatky dnešných dedín Spišské Tomášovce a Smižany, ako i hlbšieho spoznania vývoja a vzťahov hradísk a ich funkčného významu by bolo zbytočné. Dôležité bude naplniť doterajšie informácie a otvorené otázky spracovaním celého dosiaľ archeologickým výskumom získaného nálezového celku.

POZNÁMKA

– Spracované za podpory grantu VEGA 2/3169/23

LITERATÚRA

- BALABÁN, K. 1955: *Nauka o dřeve*. Praha.
- BÁTORA, J. 1983: Závěr eneolitu a začiatkov doby bronzovej na východnom Slovensku. *Historica Carpatica* 14, s. 169–227.
- BEDNÁR, P. 2001: Sídliškovo štruktúra Nitry v 9. storočí. In: Galuška, L. – Kouřil, P. – Měřinský, Z. (Ed.): *Velká Morava mezi východem a západem*. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 17, Brno, s. 29–39.
- BÉREŠ, J. – JAVORSKÝ, F. – SLIVKA, M. 1987: Spiš v 6. – 16. storočí v archeologických prameňoch. Katalóg výstavy Spišské múzeum v Levoči – radnica, apríl – august 1987, Bratislava.
- BÉREŠ, J. – ŠTUKOVSKÁ, D. 1980: Výskum slovanského hradiska v Spišských Tomášovciach. *AVANS* 1978, Nitra, s. 42–46, s. 295–298.
- BÉREŠ, J. – ŠALKOVSKÝ, P. 1978: Výskum slovanského hradiska v Spišských Tomášovciach. *AVANS* 1977, s. 36–38, s. 283–285.
- BIALEKOVÁ, D. 1977a: Osídlenie oblastí so surovinovými zdrojmi na Slovensku v 9. – 11. storočí. *Arch. Historica* 3, s. 11–17.
- BIALEKOVÁ, D. 1977b: Sporen von slawischen Fundplätzen in Pobedim (Typologie und Datierung). *Slov. Arch.* XXV, s. 103–160.
- BIALEKOVÁ, D. 1990: Slovenské pohrebisko v Pobedime (Poloha Na Lazc II/71). *Štud. Zvesti AÚ SAV* 26, Nitra, s. 179–207.
- BIALEKOVÁ, D. 1993: Slovenské pohrebisko v Brojničkách. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 29, Nitra, s. 223–258.
- BIALEKOVÁ, D. 1997: Das Gebiet der Slowakei vom Zusammenbruch des awarischen Kaganats bis zu Entstehung Großmährens. In: *Central Europe in 8th-10th Centuries*, Bratislava, s. 31–39.
- BIALEKOVÁ, D. 2002: Remeslá a obchod. In: A. Ruttkay – M. Ruttkay – P. Šalkovský (edit.): *Slovensko vo včasnóm stredoveku*, s. 89–104, Nitra.
- BŘEZINOVÁ, G. 2006: Predstihový záchranný výskum na Mostovej ulici v Nitre. *AVANS* 2004, Nitra, s. 53–55, 239–245.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. 1963: Nález poľnohospodárskych nástrojov na slovanskom sídlisku v Smižanoch. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 11, Nitra, s. 143–152.
- BIERMANN, F. 2000: *Slawische Besiedlung zwischen Elbe, Neiße und Lubsza*. Bonn.
- BRZOSTOWICZ, M. 2002: *Bruszczewski zespół osadniczy we wczesnym średniowieczu*. Poznań.
- ČAPLOVIČ, D. 1998: *Včasnostredoveké osídlenie Slovenska*. Bratislava.
- ČAPLOVIČ, D. 1999: Nové poznatky o vývoji včasnostredovekého osídlenia severného a stredného Slovenska. (Po zániku Veľkej Moravy a v počiatkoch Uhorského kráľovstva). In: Avenarius, A. – Ševčíková, Z. (Ed.): *Slovensko a európsky juhovýchod*. Bratislava, s. 328–363.
- DULINICZ, M. 2001: *Kształtowanie się Słowiańszczyzny Północno-Zachodniej*. Studium archeologiczne. Warszawa.
- FILO, I. – ŠIRÁNOVÁ, Z. 1996: Tomášovské vrstvy – nová litostratigrafická jednotka podtatranskej skupiny. *Geologické práce, Správy* 102, s. 1–10, Bratislava.
- FUSEK, G. – SPIŠIAK, J. 2005: Vrcholnostredoveká grafitová keramika z Nitry-Šindolky. *Archeológia a mineralógia. Slov. Archeológia* LIII-2, s. 265–336.
- GALUŠKA, L. 1989: Výrobní areál veľkomoravských klenotníků ze Starého Města-Uherského Hradiště. *Pam. Arch.* LXXX, s. 405–454.
- GALUŠKA, L. 1998: Souprava velmože z hrobu 266/49 ze Starého Města. In: *Ve službách archeologie*, Brno, s. 95–108.
- GRECULA A KOL. 1995: *Ložiská nerastných surovín Slovenského rudohoria*. Zväzok I. *Mineralia Slovaca*.
- GREGUSS, P. 1945: *The Identification of Central European dicotyledonous trees and shrubs based on xylotomy*. Budapest.
- GREGUSS, P. 1955: *Xylotomische bestimmung der heute lebenden Gymnospermen*. Budapest.
- HABOVŠTIAK, A. 1975: Hradisko z 9. – 10. storočia v Timačoch. *Slov. Arch.* XXIII-1, s. 97–118.
- HANULIAK, M. – KUZMA, I. – ŠALKOVSKÝ, P. 1993: Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9. – 12. storočia. Nitra.
- HANULIAK, M. 2004: *Veľkomoravské pohrebiská*. Pochovávaní v 9. – 10. storočí na území Slovenska. Nitra.
- HAJTS, B. 1925: *Das Paradies der Slowakei*. 4. Vorgeschichtliche Fundorte in der Oberen Hernadenge. *Turistik, Alpinismus, Wintersport*, 6.
- HENNING, J. – RUTTKAY, A. [Hrsg.] 1998: *Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa*. Bonn.

- HERRMANN, J. 1966: Tornow und Vorberg. Ein Beitrag zur Frühgeschichte der Lausitz. Berlin.
- HOLČÍK, Š. (zost.) 1988: Klenoty dávnej minulosti Slovenska. Katalóg expozície. Bratislava.
- HRUBÝ, V. 1955: Staré Město. Velkomoravské pohřebiště Na valách. Praha.
- HULÍNEK, D. – ČAJKA, M. 2004: Včasnostredoveké hradiská na Orave v kontexte hradísk na strednom a západnom Slovensku. *Slov. Arch.* 52, s. 77–120.
- CHROPOVSKÝ, B. 1985: Pokračovanie výskumu v Spišských Tomášovciach. In: AVANS v r. 1984, Nitra, s. 100–101.
- JAKAB, J. 1998: Ľudské kosti z archeologického náleziska v Smižanoch. AVANS 1996, Nitra, s. 84–85.
- JAVORSKÝ, F. 1977: Výsledky archeologického výskumu v Slovenskom raji. AVANS 1976, Nitra, s. 153–166, s. 356–376.
- JAVORSKÝ, F. 1997: Výskum na akropole hradiska I pri Smižanoch. AVANS 1995, Nitra, s. 101–103, s. 238–240.
- JUNGHANS, S. – SANGMEISTER, E. – SCHRÖDER, M. 1960: Metallanalysen kupferzeitlicher und frühbronzezeitlicher Bodenfunde aus Europa. In: Bittel, J. et al. (Hrsg.): Studien zu den Anfängen der Metallurgie, Band I, Berlin.
- KAVÁNOVÁ, B. 1976: Slované ostruhy na území Československa. Studie Archeologického ústavu ČSAV v Brně. Praha.
- KLANICA, Z. 1974: Práce klenotníků na slovanských hradištích. Studie Archeologického ústavu ČSAV v Brně II/6. Praha.
- KOL. 1972: Slovensko. Príroda. Obzor. Bratislava.
- KOUŘIL, P. 1994: Slované osídlení Českého Slezka. Brno – Český Tešín.
- KRASKOVSKÁ, L. 1962: Slované hradisko pri Devínskej Novej Vsi. *Slov. Arch.* X-1, s. 241–252.
- KRASKOVSKÁ, L. 1966: Slované hradisko v Devínskej Novej Vsi Nad lomom. *Slov. Arch.* 14, s. 147–165.
- KUČERA, M. 1974: Slovensko po páde Veľkej Moravy. Bratislava.
- LONGAUEROVÁ, M. – LONGAUER, S. – ČILINSKÁ, Z. 1991: Structural Analysis of ornaments and jewels from the 7. – 8. century in Želovce. In: K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnom stredoveku, Nitra, s. 39–66.
- MARKOVÁ, K. 1993: Bernsteinfunde in der Slowakei während der Bronzezeit., s. 171–178. In: Beck, C. – Bouzek, J. (Edts.): Amber in Archaeology. Proceedings of the Second International Conference on Amber in Archaeology. Liblice 1990. Praha.
- MIHOK, I. – PRIBULOVÁ, A. – JAVORSKÝ, F. 2001: Iron Smelting and working in Spiš in Roman and Slav Periods. *Acta metallurgica Slovaca* 7, s. 102–118.
- MICHÁLKO, K. a kol. 1986: Geobotanická mapa. Textová časť. Mapová časť. Bratislava.
- MIROŠŠAYOVÁ, E. 1998: Podiel popolnicových polí na formovaní kultúr staršej doby železnej na východnom Slovensku. *Východoslovenský pravek* V, Košice, s. 149–156.
- NEKUDA, R. 1971: Slované hradisko v Berlíně-Špandavě. (Příspěvek k dějinám slovanského kmene Havolanů). *Časopis Moravského muzea, „Vědy společenské“*, t. 56/2, s. 103–120.
- POLESKI, J. 2004: Wczesnośredniowieczne grody w dorzeczu Dunajca. Kraków.
- POLLA, B. 1958: Hradištné nálezy zo Smižian. *Arch. Rozhledy*, 10, s. 580–581.
- PROCHÁZKA, R. 1990: Charakteristika opevňovacích konstrukcí předvelkomoravských a velkomoravských hradišť na Moravě. In: Praveké a slovanské osídlení Moravy. Sborník k 80. narozeninám Josefa Poulfka. Brno, s. 286–306.
- POULÍK, J. 1948-1950: Jižní Morava – země dávných Slovanů. Praha.
- PROFANTOVÁ, N. 1992: Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen. In: F. Daim (Hrsg.): Awarer Forschungen, Band II, s. 605–801.
- SCHWEINGRUBER, F.H. 1978: Microscopic Wood Anatomy. Swiss Federal Institute of Forestry Research. Birmensdorf.
- PRINCOVÁ-JUSTOVÁ, J. 1994: Die burgwallzeitliche Keramik aus Libice nad Cidlinou. In: Č. Staňa (Hrsg.): Slawische Keramik in Mitteleuropa von 8. bis zum 11. Jahrhundert. Interantionale Tagungen Mikulčice, Brno, s. 193–205.
- REJHOLCOVÁ, M. 1995: Pohrebisko v Čakajovciach (9. -12. storočie). Katalóg. Nitra.
- RUTTKAY, A. 1998: Zur frühmittelalterliche Hof- Curtis- und Curia regalis-Frage in der Slowakei. In: J. Henning – A. T. Ruttkay (Hrsg.): Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa. Bonn, s. 405–418.

- RUTTKAY, A.T. 1999: Počiatky stredovekej Nitry (o vzťahu hmotných a písomných prameňov). In: Avenarius, A. Ševčíková, Z.(ed.): Slovensko a európsky juhovýchod. Bratislava, s. 299–327.
- RUTTKAY, A. 2002: Odras politicko-spoločenského vývoja vo veľkomoravskom vojenstve a výzbroji. In: Ruttkay, A. – Ruttkay, M. – Šalkovský, P. (ed.): Slovensko vo včasnóm stredoveku. Nitra, s. 105–121.
- SOJÁK, M. 1998: Kontakty východoslovenských regiónov s územím Spiša v období stredného neolitu. Východoslovenský pravek V, s. 105–143.
- SOJÁK, M. 1999: Neolitizácia Spiša a kultúrne vzťahy s Malopoľskom. In: I. Kuzma (ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998. Zborník referátov zo 17. pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska. Nitra, s. 197–202.
- SOJÁK, M. 2001: Sídliiská ľudu badenskej kultúry na Spiši. In: M. Metlička (ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich zemí – 2000. Sborník příspěvků z 19. pracovního setkání badatelů zaměřených na výzkum neolitu a eneolitu České a Slovenské republiky, Plzeň, s. 161–190.
- SOJÁK, M. 2003: Výskum neolitického sídliiska v Spišskej Novej Vsi a Smižanoch, v polohe Smižianska roveň. In: M. Lutovský (ed.): Otázky neolitu a eneolitu 2003. Sborník referátů z 22. pracovního setkání badatelů zaměřených na výzkum neolitu a eneolitu, Praha, s. 69–102.
- STEINHÜBEL, J. 2004: Nitrianske kniežatstvo. Bratislava.
- ŠALKOVSKÝ, P. 1988: K vývoju a štruktúre osídlenia v dobe slovanskej na Slovensku. Slov. Arch. XXXVI-2, s. 379–414.
- ŠALKOVSKÝ, P. 2001: Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt. Archaeologica Slovaca Monographiae – Studia VI, Nitra.
- ŠALKOVSKÝ, P. 2002: Stavebná kultúra a urbanizmus osád. In: A. Ruttkay – M. Ruttkay – P. Šalkovský (ed.): Slovensko vo včasnóm stredoveku. Nitra, s. 57–68.
- ŠALKOVSKÝ, P. 2004: K problematike železných jazykovitých nákončf opaska blatnicko-mikulčického horizontu. In: Fusek, G. (Red.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Nitra, s. 383–387.
- ŠOLLE, M. 1979: Pšovská keramika a její vzťahy k hrnčfířskému okruhu kouřimskému. Arch. Rozhledy XXXI, Praha, s. 498–529.
- ŠTEVÍK, M. 2005: Z dejín osídlenia a verejnej správy stredovekého Spiša. Stará Lubovňa.
- TURČAN, V. 2004: Nové včasnostredoveké nálezy z Oravy. In: Fusek, G. (Red.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Nitra, s. 427–431.
- TUREK, R. 1973: K otázce veľkomoravských vlivů na českou keramiku. Příspěvek k rozboru keramiky z Libice n. C. Arch. Rozhledy XXV, s. 289–299.
- VLKOLINSKÁ, I. 1996: Die Grabverbände mit der Keramik des 9. – 10. Jh. Aus dem Gebiet der Slowakei aufgrund geographisch-chronologischer Analysen. In: D. Bialeková – J. Zábajník (Hrsg.), Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert. Bratislava, s. 313–332.
- WERNER, J. 1986: Der Schatzfund von Vrap in Albanien. In: Studien zu Archäologie der Awaren 2, Wien.
- WOLTERS, J. 1983: Die Granulation. München.
- ZÁBOJNÍK, J. 2004: Slovensko a avarský kaganát. Bratislava.

FRÜHMITTELALTERLICHE FUNDSTELLE HRADISKO I SPIŠSKÉ TOMÁŠOVCE – SMIŽANY – 1. ETAPPE DER VERARBEITUNG

DANICA STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ – PETER ŠALKOVSKÝ – JÚLIUS BÉREŠ – EVA HAJNALOVÁ
– EVA HUŠŤAKOVÁ – ZUZANA KREMPASKÁ – FRANTIŠEK JAVORSKÝ†

Das Autorenkollektiv präsentiert der Fachöffentlichkeit einleitende zusammenfassende Informationen über die polykulturelle Fundstelle Hradisko I Spišské Tomášovce – Smižany mit besonderer Rücksicht auf die frühmittelalterliche Periode, mit Absicht die

bisher veröffentlichten Angaben einzusammeln und zu präzisieren. Die Terrainforschung hat ursprünglich initiiert und im Terrain von 1971 mit Pausen bis 1997 auch realisiert der Amateurarchäologe F. Javorský mit Unterstützung vom Archäologischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Nitra.

Situierung der Fundstelle und Ortsnamen

Danica Staššková-Štukovská

Die Fundstelle Hradisko I (Meereshöhe 507–567 m ü. d. M.) befindet sich in der Bergregion der unteren Zips südwestlich von Spišská Nová Ves, an der Grenze zwischen dem Slowakischen Paradies und dem Hornádka-Becken und zwischen den Katastern von den Gemeinden Spišské Tomášovce und Smižany (Abb. 3). Der Fundort hat drei Lagen, wir haben die ursprünglichen improvisierten Arbeitsbenennungen durch Nummerierung ersetzt: „Lage Nr. 1“ (ursprünglich „Hradisko“ = *Burgwall*), Meereshöhe 556–567 m ü. d. M., leicht unebenes Plateau von unregelmäßig ovaler Form und den Ausmaßen (an breitesten Stellen) von 120 x 200 m; „Lage Nr. 2 (früher „Sedlo“ = *Sattel*, 550 m ü. d. M.), die Lage befindet sich auf der östlichen Hangseite des Kamms von der Lage Nr. 1, die Fortifikation und deren Verlauf ist noch nicht durch neuere Verarbeitung bestätigt (Abb. 4); „Lage Nr. 3“ (ursprünglich „Pod hradiskom“ = *Unter dem Burgwall*), Meereshöhe 507–527 m ü. d. M., Gesamtfläche etwa 500 x 134 m, die befestigte Fläche bildete davon etwa zwei Drittel (314 x 134 m; Abb. 4). Im Zusammenhang mit der Lage Nr. 3 kann man noch auf die Arbeitsbenennungen „Pred Florou“ (*Vor Flora*) und „Za Florou“ (*Hinter Flora*) stoßen, die vor allem während der Ausgrabung in den Jahren 1976–1979 benutzt wurden, für eine nähere Spezifikation der untersuchten Fläche im Bezug zu dem hier stehenden Hotel Flora. Ungefähr 1000 m südwestlich befindet sich die zweite frühmittelalterliche befestigte polykulturelle Fundstelle Hradisko II, Kataster Smižany (Abb. 3).

Stand, der Forschung und Dokumentation

Danica Staššková-Štukovská

Die komplett verarbeiteten Ergebnisse der Terrainforschung in Form von Fundberichten gibt es vor allem für die Jahre 1977–1979 und 1983, über sonstige Terrainaktivitäten existieren keine Fundberichte. Die Übersicht ist auf Tab. 1.

Archäologische Kulturen der Fundstelle Hradisko I

Danica Staššková-Štukovská

Die Fundstelle Hradisko I ist polykulturell, mit Funden in allen drei Lagen. Die ältesten Funde stammen aus dem Mittelneolithikum (Javorský 1997, obr. 62), teilweise verarbeitet sind die Funde aus der Lage Nr. 1, die der Kultur mit später Linearbandkeramik, der Bükker Kultur und der *Želiezovce*-Gruppe gehören (Soják 1998, 106, tab. 15: 1–10, 12, tab. 16, 17, 18, 19: 1–10). Für die zweitwichtigsten in der Zips hält man die Funde aus der ausgehenden klassischen Stufe der Badener Kultur (Soják 2001, 161, 176, 184; Hovorka – Soják 1997, 8, 9, 11, 15, 18, 32). Eine Sonderkategorie der Funde bilden Scherben von osteuropäischer Herkunft verziert durch Schnurabdrücke (Soják 2001, 184, obr. 9: 2, 3) und die Scherben der Nyírség-Zatín Kultur (Bátora 1983, 190; Soják 2001, 175).

Von der Altbronzezeit auf hat die Besiedlung kontinuierlich fortgesetzt, u. z. durch die Košťany-Kultur, die Otomani-Pilinyer Kultur, die Gavaer Kultur, eine näher nicht spezifizierte

hallstattzeitliche Kultur, die Latenekultur, die Púchov-Kultur und die nordkarpatische Gruppe bis zu der späten römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit (Abb. 5). Von den Funden schenkte man die größte Aufmerksamkeit den Belegen der Eisenproduktion in der römischen Kaiserzeit, die aus der Lage Nr. 3 stammen, aus den Überresten von Hüttenöfen und deren Umgebung (Javorský 1977, 156–157; Mihok – Pribulová – Javorský 2001, 102–103).

Zu den Hauptinteressen der Autoren von der Studie gehört die frühmittelalterliche Periode, deswegen widmen wir dieser Siedlungsphase der Fundstelle Hradisko I Spišské Tomášovce/Smižany eine besondere Aufmerksamkeit.

Frühmittelalterliche Periode

Die Terrainsituation aus archäologischer Sicht

Danica Stašštková-Štrukovská

Der Untergrund der Fundstelle ist felsig, überdeckt mit einer ungleich mächtigen Bodenschicht, oft nur 40–60 cm stark (Abb. 6). Die Erkennbarkeit der Details von den meistens oberirdischen Siedlungsobjekten situiert im dunklen Boden oder im Felsuntergrund ist sehr niedrig. Diese Situation ist ziemlich kompliziert für die frühmittelalterliche Periode, was nicht nur mit der Terrainsituation zusammenhängt, sondern auch mit dem Forschungsstand seitens der relativ-chronologischen Beweiskraft der Funde. Wegen der Objektivität ist beizufügen, dass man im diesem schweren Terrain sehr gut erhaltene Überreste einer niedergebrannten Fortifikation, eines Grabens sowie einiger Teile von Siedlungsobjekten mit kulturell ungestörter Füllung ausarbeiten konnte.

Frühmittelalterliche Fortifikation

Peter Šalkovský

Die Fortifikation in der Lage Nr. 3 befestigte von drei Seiten – nördlicher, westlicher und südlicher – ein ungefähr 3 ha großes, länglich trapezförmiges Areal (Max. der Ordinatenaachse N-S etwa 314 m, O-W etwa 134 m) auf einer relativ flachen Terrasse (507–527 m ü. d. M.) des Tomášovský-Bachs. Auf der vierten – östlichen Seite haben die Wälle an die Klippe mit der Lage des Burgwalls „Nr. 1“ angeknüpft, welche für die Akropolis gehalten wird (mit dem Gipfelplateau in 560–567 m ü. d. M.). Beinahe komplett untersucht wurde der nördliche und teilweise der westliche und südliche Wall (Abb. 8).

Die Konstruktion der Fortifikation bildete eine äußere und stellenweise auch innere Trockenmauer aus flach gebrochenen Steinen (Sandstein und Kalkstein, Abb. 9, 10) zum Schutz des Kastenbaus. Die Gesamtbreite der Fortifikation schwankte im Nordwall zwischen 3,2 – 4 m, im Westwall oberhalb eines deutlicheren Terrainbruchs nur zwischen 2,2 – 3,2 m. Die Außenmauer war 60–140 cm breit, die subtilere Innenmauer wurde nur stellenweise erfasst, die Kästen waren unregelmäßig (Abb. 11). Aus den bisher bestimmten Proben ist vor allem die Verwendung von Kiefer (*Pinus* sp.), Lärche und Fichte (*Picea abies*) belegt. Näheres dazu siehe im Teil von E. Hajnalová und E. Hušťaková.

Bei der Nordostecke wurde das Fundament vom Westflügel des Tores freigelegt (erhalten bis zu der Höhe von 60 cm, in einer Länge von 550–780 cm), erbaut in gleicher Technik wie der ganze Wall (Abb. 12).

Die Wälle mit steinerner Blendmauer und innerer Mauer aus Holz oder Stein mit einem Kern von verschiedener Holzart-, vor allem Kastenkonstruktion, gehören zu den üblichen

Fortifikationstechniken der slawischen mitteldanubischen Wehrarchitektur besonders im 9. Jh. (Procházka 1990, 288; Henning – Ruttikay 1999, 341–422; Hulínek – Čajka 2004, 102–103).

Frühmittelalterliche Siedlungsobjekte

Peter Šalkovský

Es wurden einige Typen von eingetieften (Abb. 13) und oberirdischen (Abb. 14) Objekten erfasst, wobei vor allem bei den oberirdischen sollte man deren Definition für hypothetisch und vorläufig halten.

Solche Objekte, die in der Slowakei und in Mähren vor allem in Bergregionen und in Vorgebirgen zu finden sind, waren bei den Nordwestslawen charakteristisch und meistverbreitet. Man interpretiert sie als Unterteile von Wohn- oder Wirtschaftsbauten mit einem Satteldach gestützt direkt auf den Boden oder verankert in niedrigere Blockwände um die Zentralgruben (Šalkovský 2001, 42–53; Dulnicz 2001, 120–160).

Häufig waren auch die kreisförmig-ovalen kleineren Gruben mit oder ohne Feuerstelle (Objekte 97, 98, 145), selbständige Feuerstellen und Öfen (\varnothing 0,8–2 m – Objekte P1-3, 101-105) und lange, schmale, relativ seichte Gruben (etwa 1–1,5 x 2–5 m – Objekte 88, 100, 124, 128, 130, 136) mit oder ohne Feuerstelle, die ins Spektrum der wirtschaftlichen Ausstattung der Vorburg gehörten (Šalkovský 2002, 464–466; Dulnicz 2001, 140–161). Eine Sondererscheinung dagegen ist das Objekt 63 – eine große ovale Grube (6,8 m, T. 2 m). Die Existenz von Objekten – langen engen Kammern (1,8 x 7–8 m) im eigenen Wall wird für problematisch gehalten.

Archäobotanische Erkenntnisse

Eva Hajnalová – Eva Huštaková

Die Erkenntnisse gehen von einer Kollektion von 750 verkohlten Holzstücken aus, die aus 28 Fundverbänden in Siedlungsobjekten (Wohnbauten, Öfen) und 59 verschiedenen Lagen der frühmittelalterlichen Befestigung (Tab. 2–4) stammen. Sie werden als Bauholz von der Befestigungsarchitektur präsentiert, wobei als die frequentierteste Holzart innerhalb der Kollektion von 252 Kohlenstücken die Kiefer – *Pinus* sp. erschien, etwas weniger die Gemeine Fichte *Picea abies*. In Siedlungsobjekten wurden als Brennholz wahrscheinlich die Kiefer *Pinus* sp. und Birke *Betula* sp. verwendet. Sonstige Holzarten: Gemeine Fichte – *Picea abies*, Eibe – *Taxus baccata*, Eiche – *Quercus* sp., Hainbuche – *Carpinus betulus*, Buche – *Fagus sylvatica* und die Sträucher Heckenkirsche – *Lonicera* sp. und Waldrebe – *Clematis* sp. erschienen nur vereinzelt (Tab. 2). Die Edel-Tanne – *Abies alba*, Lärche – *Larix decidua*, Buche – *Fagus sylvatica*, Birke – *Betula* sp., Pappel – *Populus* sp., Esche – *Fraxinus* sp., und der Strauch Rainweide – *Ligustrum vulgare* konnten zum Holz gehören, aus welchem verschiedene Gegenstände oder Wohneinrichtung gemacht wurden (Tab. 2).

Auf Grund eigener Beobachtung befanden sich innerhalb von 10 km Entfernung zur Zeit der archäologischen Grabung 12 von 16 Arten und Gattungen (Abb. 15 und Tab. 5). Wir haben nicht gefunden: den Laubbaum *Betula* sp., die Nadelbäume *Taxus baccata* und *Larix decidua*, den Strauch *Ligustrum vulgare* und die Liane Waldrebe *Clematis* sp.

Im Zusammenhang mit einer Rekonstruktion des Waldhinterlandes der Fundstelle konstatierte man, dass dessen Buntheit auch durch die Waldassoziationen mit Eiche am Rande des Zipser Beckens ergänzt werden könnte. Sie haben jedoch keine wichtige Quelle von Bauholz für den betreffenden Fundort dargestellt.

Geologische Erkenntnisse

Zuzana Krempaská

Die interdisziplinäre Konzeptions-Zusammenarbeit orientiert auf steinerne Funde aus der frühmittelalterlichen Periode steht vorerst nur am Anfang. Petrographisch ist das Gebiet der untersuchten Fundstelle durch Konglomerate, Sandkalksteine, feinkörnige Sandsteine und Aleurolithe gebildet. In den bisher analysierten archäologischen Funden von Reibsteinen und Gussformen ging es meistens um polymiktische Konglomerate, Quarzite, feinkörnigen Sandstein und Sandstein.

Großmährische und nachgroßmährische Gräber

J. Béreš – D. Staššková-Štukovská

An der Fundstelle Hradisko I wurden in den Jahren 1975, 1976, 1977, 1978, 1983 und 1984 insgesamt 21 Gräber erforscht – 2 Brandgräber (Forschungsjahr 1984) und 19 Körpergräber (Forschungsjahre 1975, 1976, 1977, 1978, 1983, 1984). Von der Gesamtzahl waren etwa 8 Gräber frühmittelalterlich (alles Körpergräber) und 13 altbronzezeitlich. Die frühmittelalterlichen Gräber sind in zwei Lagen untersucht worden: Nr. 2 (4 Gräber) und Nr. 3 (Gräber 1/75, 1/77, 2/77, 3/77). Sie bildeten keine Gruppe, d. h. Gräberfeld, in der Lage Nr. 3 verfolgen alle vier die N-S Linie ungefähr in der Mitte der Fläche vom befestigten Areal (Abb. 8). Eine detailliertere Verarbeitung der Grabfunde samt anthropologischer Analyse bereiten wir woanders vor.

Ausdrucksvolle Funde des vorgroßmährischen und großmährischen Horizontes

Danica Staššková-Štukovská

Aus frühmittelalterlichen Siedlungsobjekten und Kulturschichten in den Lagen der Fundstelle Hradisko I stammen Früh- sowie Spättypen von Sporen (Abb. 17), Fragmente von Trensen, verschiedene Typen von Pfeilspitzen (Abb. 18: 1–3) und andere Gegenstände, zu den interessantesten davon für die Interpretation der Funktion des Burgwalls gehört eine große Gruppe von Abfallprodukten der Metallproduktion und –verarbeitung. Zu den Einzelfunden, welche die Anwesenheit einer hohen Sozialschicht belegen gehört das Fragment von einem dekorativen bronzenen Blechbeschlag samt erhaltenem Niet mit Unterlage, auf dem man die Verzierung auf punziertem Untergrund erkennt und der höchstwahrscheinlich keinen Gürtel verziert hatte.

Detaillierter wurden bisher zwei Riemenzungen von awarischer Herkunft untersucht, die aus verschiedenen Bronzegattungen gefertigt sind (Abb. 16: 2,3). Im Fall des Gegenstandes ursprünglich interpretiert als Halsring (Javorský 1977, obr. 94: 3; Profantová 1992, 699, Taf. 47: 4) von awarischer Provenienz (Abb. 19) hat man festgestellt, dass er aus Kupfer (90,01 %) mit niedrigem Bleianteil (6,97 %) gemacht wurde. Auf Grund der Analyse von Halsringen awarischer Herkunft und weiteren Tatsachen wird die ursprüngliche Interpretation des „Halsrings“ bezweifelt und man überlegt, dass der Gegenstand die Funktion eines Halbfabrikats aus Buntmetall in der Schmuckproduktion erfüllen konnte.

Keramik

Danica Staššfková-Štukovská

Hinsichtlich der reichen Kollektion von Keramikfunden gehört die Fundstelle Hradisko I zu den wenigen frühmittelalterlichen Fundorten in der Slowakei mit dem Vorkommen von Graphitkeramik (Javorský 1977, obr. 90: 11; Fusek – Spišiak 2005, 307, 319). Eine neuere Verarbeitung hat auf die Funde von Keramikscherben aufmerksam gemacht, die durch plastische Leisten am Hals und darunter verziert waren. Auf Deutsch nennt man diese Ware auch „Rippenschulterkeramik“ (Abb. 20) und deren Herkunft in großmährischer Kultur ist nicht ganz erklärt. Ausdrucksvolle Funde weist sie an den Fundorten in Böhmen auf, wo verschiedene Lokaltypen ausgearbeitet wurden (z. B. Turek 1973; Šolle 1979; Princová-Justová 1994). Das Vorkommen an den Fundstellen in Polen (Bruszczewo, Gostyn u. a.) wird mit den großmährischen Einflüssen in Zusammenhang gestellt (Übersicht zur Problematik: Biermann 2000, 267–280; Brzostowicz 2002, 41). Eine deutliche Vertretung hat diese Keramik auch an Siedlungsfundstellen in Böhmen. In slowakischem Fundgut ist diese Keramikgruppe nicht ausgearbeitet, obwohl deren Funde z. B. in den Siedlungen Mužla-Čenkov (Hanuliak – Kuzma – Šalkovský 1993, Taf. 109: 2, 8; 141: 2) und Pobedim (Bialeková 1990, 197, obr. 9: 1, 10: 7) erscheinen sowie auf den Gräberfeldern vom Typ Dolný Dunajovice, z. B. Grab 20/71 in Pobedim (Bialeková 1990, 197; Vlkolinská 1996, 313, Taf. IV: 3), Grab 495 in Čakajovce (Rejholcová 1995, tab. LXXIX: 3), Grab 9 in Bojničky (Bialeková 1993, obr. 9: 9; 13: 2a) und Grab 371 in Borovce (Ausgrabung der Autorin).

Bemerkungen zur historisch-archäologischen Stellung des Fundorts im Frühmittelalter (8. – 13. Jahrhundert)

Danica Staššfková-Štukovská

In den 70er Jahren des vorigen Jahrhunderts publizierte man über die Fundstelle Hradisko I einen umfassenderen Beitrag mit historisch-archäologischen Interpretationen der Funktion und Entwicklung der Fundstelle (Javorský 1977), gestützt auf vorläufige Beobachtungen von den nicht detaillierter bewerteten Funden (bisher ohne Fundbericht, siehe Tab. 1), der bis heute übernommen wird (z. B. Čaplovič 1998, 103–107; 1999, 337–338; Ruttkay 2002, 109, 110). Wir weisen auf die Fragen hin, die man für die frühmittelalterliche Periode für offen halten sollte.

Für die älteste frühmittelalterliche Besiedlung der Fundstelle ist die Präzisierung der Zeit des Vorkommens von sog. nordkarpatischen Gruppe und deren Materialinhalt von Bedeutung, um die Frage der Kontinuität und Diskontinuität des Lebens am Fundort und in dessen unmittelbarer Umgebung erklären zu können. Unter den chronologisch aussagekräftigen Gegenständen des vorgroßmährischen Horizontes sollte man neben den Riemenzungen awarischer Provenienz viel mehr den Fund eines Hakensporns betonen als den sog. „Halsring“, der vermutlich einen Gegenstand von anderer Bedeutung und vielleicht auch Datierung darstellt. Eine große Reserve in der Präzisierung der relativ-chronologischen Datierung der ältesten Besiedlung der Fundstelle sowie der Beziehungen zu dem naheliegenden polnischen Gebiet zur Zeit Großmährens besitzt die Keramik (Abb. 20). In der Sachkultur des Fundortes Hradisko I fehlen im Blatnicaer-Mikulčiceer Horizont die Gegenstände von karolingischer Herkunft. Zur Frage der Entstehung der frühmittelalterlichen Fortifikation bereits in der vorgroßmährischen Periode kann man sich vorerst auf Grund

der bisher bewerteten Fundkontexte nicht verantwortungsvoll äußern. Die Funktion vom Burgwall Hradisko I als einem regionalen großmährischen verwaltungs-wirtschaftlichen Zentrum und dessen Untergang im Zusammenhang mit Etatisierungs-Bestrebungen des mährischen Fürstentums mit einer Verschiebung von Kompetenzen auf den etwa 1 000 m entfernten Burgwall Hradisko II (Javorský 1977, 164; Čaplovič 1998, 109 u. a.) sollte man für eine Arbeitshypothese mit vielen offenen Fragen halten.

Zur Frage der Kontinuität und Diskontinuität des Lebens sowie der Funktion von Hradisko I, bzw. Hradisko II im 10. – 12. Jahrhundert können wir uns wegen dem Stand der Verarbeitung der Funde vorerst nicht äußern. Das heutige Intravilan von Spišské Tomášovce ist etwa 4 km von der Fundstelle Hradisko I entfernt und es formte sich um einen Edelsitz belegt seit dem 13. Jahrhundert unter dem Namen „Tybe Curia“ (Števík 2005, 22). Zur Dezentralisation der Macht der slawischen Urbevölkerung und des Verwaltungssystems im Prozess der Eingliederung der Zips ins Ungarische Königreich gehörte auch die Gründung von neuen Formen des Edelbesitzes sowie der Verwaltungszentren außerhalb der Siedlungen des ursprünglichen slawischen Ethnikums (Čaplovič 1998, 107–108).

Schlussfolgerungen

Danica Staššiková-Štukovská – Peter Šalkovský

Hradisko I ist eine der wenigen erforschten Fundstellen in der Zips und ermöglicht eine Präzisierung des Inhalts der Sachkultur für die Periode des 8. – 12. Jahrhunderts mit eventuellen Spezifikationen von Regionalbesonderheiten sowie die Behandlung von Fragen der Kontinuität und Diskontinuität des Lebens im 5. – 7. Jahrhundert. Offen bleibt die Frage von Prozessen, die zur Entstehung dieses Siedlungsgebildes führten, die Funktion von den Lagen Nr. 1 – 3 und die Beziehung zum naheliegenden Fundort Hradisko II. Die Bedeutung der Fundstelle für die frühmittelalterliche Periode unterstreicht auch die Meereshöhe (507–567 m ü. d. M.) – es ist einer von unseren höchstgelegenen erforschten großmährischen Burgwällen (zur Problematik mehr Bialeková 1997).

Es wäre überflüssig, die Bedeutung der polykulturellen Fundstelle Hradisko I in Spišské Tomášovce – Smižany für eine tiefere Erkennung der regionalen Entwicklung der unteren Zips vom Neolithikum bis zum 12./13. Jahrhundert und den Anfängen von heutigen Gemeinden Spišské Tomášovce und Smižany als auch einer tieferen Erkennung der Entwicklung und gegenseitigen Beziehung der Burgwälle und deren Funktionsbedeutung zu betonen. Es wird wichtig sein, die bisherigen Informationen und offenen Fragen mit der Verarbeitung des ganzen Fundverbands gewonnen durch archäologische Forschung auszufüllen.

PhDr. Danica Staššiková-Štukovská, Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 949 01 Nitra, danica.stassikova@savba.sk

PhDr. Peter Šalkovský, DrSc., Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 949 01 Nitra, peter.salkovsky@savba.sk

PhDr. Július Béreš, CSc., Archeologický ústav SAV, Hrnčiarska 13, 043 19 Košice, beres@saske.sk

Ing. Eva Hájnalová, DrSc., Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 949 01 Nitra, eva.hajnalova@savba.sk

Ing. Zuzana Krempaská, Múzeum Spiša, Letná 50, 052 01 Spišská Nová Ves, muzeum.spisa@post.sk